

Az Imrédy-kormány válsága és bukása

I.

Az Imrédy-kormány egyik legfontosabb feladata a nyilaskérdés megoldása volt. „A törvény legteljesebb szigorát fogom alkalmazni . . . bármilyen célzatú titkosan folytatott földalatti szervezkedéssel és propagandával szemben és ugyanígy fogok eljárni azokkal a nyíltan működő pártokkal, egyesületekkel vagy szervezetekkel szemben, amelyek ilyen földalatti szervezeteket vagy propagandát használnak fel céljaik szolgálatára, vagy ilyen mozgalmakkal összeköttetésben állnak”¹ — ígérte Keresztes-Fischer belügyminiszter. Szavainak hitelét az új kabinet első törvényjavaslatai is alátámasztották, amelyek még a kormány hivatalos megalakulása napján, 1938. május 14-én kerültek a parlament elé. A törvényhozás máskor oly tempósan gördülő ormótlan ekhós szekere most könnyű kis homokfutóként függén száguld előre: a képviselőház igazságügyi bizottságának jelentése két nappal később kelt; május 19—24. között mindkét Ház letárgyalta és elfogadta; május 29-én az új törvények már hatályba léptek.²

Az ún. „rendtörvények” szerves kiegészítésének tekinthető a köztisztviselők politikai tevékenységének korlátozása is. A kormányzó személyes kezdeményezésére május 20-án kibocsátott 3400/1938. ME. sz. rendelet megtiltotta a közzolgálati alkalmazottaknak, hogy belépjenek vagy megmaradjanak olyan egyesületekben és pártokban, amelyek tagsága ellentétbe állíthatja őket a „törvényes rend követelményeivel, vagy legalábbis ennek látszatát keltheti. Az ilyen csoportosulásból fegyelmi eljárás terhe mellett 8 napon belül ki kell lépniök.”³ A néhány nappal később kelt „értelmezés”, voltaképpen végrehajtási utasítás szerint az állami, vármegyei, községi stb. hivatalnokok számára tiltott a Nemzeti Szocialista Magyar Párt—Hungarista Mozgalom, a Balogh- és Festetics féle Magyar Nemzeti Szocialista Párt, a Nemzeti Front és egyéb kisebb nyilaspártok, valamint a szociáldemokrata párt tagsága.⁴

Szoros összefüggésben állott ezzel az intézkedés-sorozattal egy Európa-szerte feltűnést keltő esemény. Július 6-án a budapesti ítélőtábla Szálasi Ferencet három évi fegyházzal sújtotta, majd augusztus 16-án a Kuria döntése az ítéletet jogerőre emelte. Az „üldözés” politikája lehetővé tette a nyilasok számára az ellenzéki demagógia felerősítését, s ez növelte befolyásukat a dolgozó osztályok elmaradottabb rétegei körében.⁵

¹ OL MTI 1938. máj. 28.

² Magyar Törvénytár (a továbbiakban M. T.) 1938. évi XVI. és XVII. törvénycikkek.

³ Magyarország évkönyve 1938. 16. l. A kormányzó szerepére vonatkozólag ld. Belügyminisztérium Irattára Nb. 3953/1945 Imrédy-per (Továbbiakban BMI Imrédy-per) főtárgyalásának jegyzőkönyve.

⁴ Szegedi Állami Levéltár főisp. res. 146/1938. sz.

⁵ Vö. Lackó Miklós; A magyarországi nyilasmozgalom története. (Kézirat)

A „kemény kéz” módszere azonban bizonyos szempontból nem volt eredménytelen: megszilárdította a kormány tekintélyét, igazolta a hozzá fűzött várakozást.

1938 májusában rendezték meg Budapesten a XXVI. eucharisztikus világkongresszust, amely nemcsak arra nyújtott alkalmat, hogy Imrédy megszilárdítsa kapcsolatait a klérussal, hanem arra is, hogy kísérletet tegyen a szélesebb katolikus tömegek bizalmának megnyerésére. A nemzetközi gyűlésen tartott beszédében „a szeretet misztériumán nyugvó család” felsőbbrendűségét hangoztatta és elutasította a „Blut und Boden” elméletét. „Össze kell fűzni a szeretet misztériumának gyümölcsét, a családot, a vinculum caritatis-szal . . . Vértörzsösség a család, vértörzsösség az eucharisztia . . . Vér — itt nem gyilkolásra uszít, hanem életet ad.”⁶ Magyar miniszterelnök eddig még soha nem lépett fel „katolikus hitvallóként,” s Imrédynek sikerült bizonyos mértékig eloszlatnia azt a széles körben elterjedt véleményt, mely szerint ő rideg bankember, merev és érzéketlen „homo oeconomicus”.

Imrédy tisztában volt azzal, hogy hiába az „haute finance” bizalma és a bigottak rajongása, ha nem sikerült lecsillapítania az úri középrétegek elégedetlenségét, hamarosan osztozhat bukott elődeinek sorsában. Számára ez különösen fontos volt, hiszen a kormánypárt jobbszárnya, s elsősorban a tetemes erőt jelentő agrárfrakció éppen azért opponált erőteljesen ellene, mert őt a bankoligarchia bizalmi emberének vélte. Darányinak sikerült — feltehetően Horthy óhajára — Bárczayék bizalmatlanságát leszerelni a kormányalakítási tárgyalások során, azonban utódjának bizonyítania kellett. Az 1938. XXX. t. e.⁷ többek között ennek a feladatnak jegyében fogant, amennyiben bevezette az állami szeszgyedárúságot, és lényegében az agrárius érdekeknek megfelelően döntött el a mezőgazdasági és ipari szeszfőzdek több évtizedes vetélkedését. A szesz-törvényből jelentékeny hasznot húzott az állami bürokrácia is — fontos engedélyt jelentett a földbirtokosok számára, hogy a Magyar Nemzeti Bank alapszabályainak 1938 júniusában törvényerőre emelt módosításai a termelési váltó meghosszabbítása révén kedvezőbb hitelfeltételeket biztosítottak a mezőgazdaság számára.⁸ Az első zsidótörvény végrehajtási utasításának megjelenése után (június 25.) a „keresztény” hivatalnoki és értelmiségi rétegek sem mondhatták, hogy róluk elfeledkezett a kormány. Az „örsérváltás”, bár korántsem az igényeknek és várakozásnak megfelelő intenzitással, végre mégis megindult; s a kormány első lépései e tekintetben reménykeltőek voltak, hiszen a végrehajtási utasítás néhány vonatkozásban szigorúbb volt, mint a törvény.⁹

Az Imrédy-kormány működésének első két hónapjában általában igazolta a hozzáfűzött várakozást. A Darányi-időszak végnapjainak izgatott bizonytalansága helyébe egylőre nyugalom és megbékéltség lépett. Imrédy tartózkodott attól, hogy a programbeszédében kifejtett kleriko-fasiszta elképzelések gyakorlati megvalósításával kísérletezzék. Megelégedett azzal, hogy a belpoli-

⁶ Új Magyarország, 1938. máj. 28.

⁷ MT 1938. 456—513. l.

⁸ Uo. 297—307. l., kül. 303—304. l.

⁹ A végrehajtási utasítás az orvosi és mérnöki kamarák szabályozása tekintetében úgy intézkedett, hogy külön-külön kell összeállítást készíteni a közszolgálatban álló mérnökökről és orvosokról, valamint azokról, akik magánalkalmazásban működnek. A rendelkezés célja az volt, hogy a törvényben előírt 80—20%-os arányt ne a kamarák összlétszáma alapján, hanem mindkét csoportra alkalmazhassák. Hasonló okból választották szét a vállalatok központi igazgatásában, másfelől egyéb részeiben foglalkoztatottakat (Esti Kurír, 1938. ján. 26.).

tikai viszonyokat újra konszolidálja, s egyidejűleg bizonyos társadalmi bázist sorakoztasson fel célkitűzései támogatására, ha majdan időserűvé válnak.

A legsürgősebb belpolitikai kérdések rendezése után Imrédy szükségesnek látta, hogy kiépítse személyes kapcsolatait a tengelyállamok vezetőivel, elsősorban Mussolinival. Nemesak a hagyomány parancsoló ereje vezette első külföldi útját Rómába, hanem az is, hogy az év augusztusában esedékes volt a kormányzó látogatása Hitlernél, s a miniszterelnök tisztázni akarta: voltaképpen mennyiben számíthat a továbbiakban a tengely déli szárnyára. A magyar—olasz, s tegyük hozzá, az olasz—német kapcsolatok tisztázását annyira sürgősnek tartotta, hogy a diplomáciai szokásoktól eltérően *meg sem várta*, amíg meghívják, hanem maga tudatta látogatási szándékát. Ciano a vizitet túl korainak tartotta, de a Duce kabinetirodája közölte, hogy örömmel várják a magyar kormányfőt, aki felesége és Kánya külügyminiszter társaságában július 18-án érkezett Rómába.¹⁰

Ciano így foglalta össze a tárgyalások során felmerült nézeteltérések lényegét: „Kánya . . . szeretne bennünket szembeállítani Belgráddal oly módon, hogy Jugoszlávia támadása esetén katonai garanciákat követel. Erre azonban gondolni sem lehet. A legcsekélyebb mértékben sem áll szándékunkban Stojadinović-esal meglevő jó kapcsolatainkat elrontani azért, hogy a *többé-kevésbé demokratikus* Imrédy-kormány számára sikert biztosítsunk.”¹¹ Ezek a sorok egyben arra is rávilágítanak, hogy az olaszok elégedetlenek voltak a magyar belpolitikai viszonyokkal, lassúnak találták a fasiszta jellegű „reformok” ütemét. Erőteljesebb szociális demagógiát, a földkérdés „rendezését” és a Szálasi-ügy enyhe kezelését követelték.¹² Imrédyt fölöttébb kellemetlenül érintette, hogy még Rómában sem talált megértésre politikája, holott éppen ott keresett támogatást.

Mentségeként előadta, „. . . hogy az ő kormánya kifejezetten jobboldali és nacionalista . . . melynek igen messzemenő szociális programja van. Vannak az országban túlzó jobboldaliak, kik mindenféle be nem váltható ígéretek tesznek a népnek, s ezáltal teljesen elbolondítják. Ezek között a túlzók között vannak tisztességes emberek is, és nagyon sajnálná, ha ezek az izgatás által olyan nyugtalanságot teremtenének, mely mellett nem volna lehetséges a szociális reformok keresztülvitele és a hadsereg korszerű felfegyverzése, mert ez esetben a legkíméletlenebb rendszabályoktól sem fog visszariadni.”¹³

Imrédy fontos következtetésekre jutott Rómából hazatérve. Felismerte azt, hogy az olaszországi látogatás *után* és németországi útja *előtt* feltétlenül szükség van olyan gesztusokra, amelyek a fasiszta nagyhatalmak vezetőinek szemében kedvezőbb színben láttatják belpolitikáját. Nem véletlen, hogy májusi kormányprogramjának számos pontja éppen Mussolinival és Hitlerrel való személyes kapcsolatait felvételének időszakában öltött törvényjavaslatokba formált konkrét alakot.

Augusztus 10-én többnapos minisztertanácsi ülésorozat kezdődött. A megvitatásra beterjesztett törvénytervezetekben már érezhető a római megleckéztetés hatása, annál is inkább, mert nem tűnt lehetetlennek, hogy a közeljövőben

¹⁰ OL Kozma-iratok 9. cs. Adatgyűjtemény (a továbbiakban Agy.) 1938. II. Napló, 1938. júl. 28.

¹¹ Ciano: Tagebücher 1937—38. 1938. júl. 18. Idézi *Ádám Magda*: Magyarország és a kisantant. (Kézirat) A tárgyalásokról részletesebben ld. uo.

¹² OP Kozma-ir. 9. cs. Agy. 1938. júl. 28.

¹³ OL Küm. res. pol. 1938—23-iktatlan. Feljegyzés Imrédy római látogatásáról.

Berlinben is fel fog merülni a belpolitikai kérdések rendezésének szükségessége.¹⁴

Rátz Jenő előterjesztette a honvédelmi törvény előkészítésével kapcsolatos elgondolásait, amelyek az elkövetkező háború totális jellegének feltételezésén alapultak. A javaslat legfontosabb pontja felhatalmazást adott arra, hogy a kormány a törvény egyes rendelkezéseit „... nemcsak háború vagy háborús veszély esetén, de ha államérdekek ezt megengedhetetlenül szükségessé teszik, bármikor életbeléptethesse és végrehajthassa, az országgyűlésnek történő utólagos bejelentés kötelezettsége mellett. A törvény ily felhatalmazás mellett alkalmas lenne arra is, hogy szorosan vett hadiérdekeken felül, az állam függetlenségének és önállóságának, belső rendjének és közbiztonságának, . . . valamint az államalkotó magyar faj megerősödésének és terjeszkedésének biztosítására is felhasználtassék.”¹⁵

Rátz Jenő tervezete első volt azon kísérletek sorában, hogy egy konkrét, körülhatárolt tárgyú törvénybe olyan paragrafust csempésszenek be, amely valójában az adott cikkely keretein messze túlmenő intézkedésekre nyújt lehetőséget. A kormány így *kerülő úton*, különösebb feltűnés és vita nélkül, lényegében diktatúrával egyértelmű általános felhatalmazást kapott volna.

Kunder kereskedelmi államtitkár előterjesztést készített az ún. érdeképviseleti reform tárgyában, amelynek megvitatására ugyan a németországi látogatás után került sor, de korábban készült, hiszen Imrédy már az augusztus 10-i minisztertanácson említést tett róla. A korporációs rendszer megvalósítása és a szakszervezetek elsorvasztása a kormányprogram egyik pillére volt, s a miniszterelnöknek — egyes hírek szerint — már három év óta gondosan kidolgozott tervezete volt e kérdésben.¹⁶

A kormány elérkezettnek látta az időt arra, hogy német és olasz példa nyomán az osztályharcos alapon álló munkástömörüléseket felszámolja és helyükbe államosított jellegű pseudo-munkásmozgalmat szervezzen. A bethleni rendszer egyik lényeges ismérve éppen az volt, hogy a munkásosztály leszerelése érdekében megegyezett annak szociáldemokrata vezetőivel, és bizonyos legalitást biztosított szervezetei számára. Ez a taktika a jobboldali ellenzék szemében mindig botránkyó volt, s már Gömbös is kidolgozott torzóban maradt elképzeléseket egy fasiszta jellegű munkáspolitikai megvalósítására. Ahogy a honvédelmi törvényjavaslat egyes passzusai a parlamentáris rendszer maradványainak felszámolását eredményeznék, úgy adnák át a múltnak a munkásmozgalmal kapcsolatos tervek a konzervatív ellenforradalmi politika másik örökségét — a szociáldemokráciával való megegyezést.

A fáma arról is suttogott 1938 augusztus elején, hogy a miniszterelnök kijelentette: „sajnálja, hogy kormányralépése pillanatában nem szakított teljesen a NEP-pel és most igyekszik ezt a hibát helyrehozni. Annyi kétségtelen, hogy választások esetén a párt sok tagja kimaradna.”¹⁷

Az összefüggések aligha igényelnek bővebb magyarázatot, miután Imrédy megszilárdította kormánya helyzetét, elérkezettnek látta az időt arra, hogy kísérletet tegyen a konzervatív-ellenforradalmi tényezők háttérbeszorításával egyidejűleg a totális fasiszta vonások lényeges felerősítésére. Mindebből még kevés szívárgott ki a nyilvánosság elé. Az első csatározások a minisztertanácsi

¹⁴ OL Kozma-ir. 9. cs. Agy. 1938. II. Napló, 1938. júl. 28.

¹⁵ OL Minisztertanácsi jegyzőkönyv (Továbbiakban Mt. jkv.) 1938. aug. 10.

¹⁶ OL Kozma-ir. 9. cs. Agy. 1938. II. Belpolitikai jelentés. 1938. aug. 7.

¹⁷ Uo.

ülések elégánsan hűvös termére korlátozódtak. Imrédy maga sem sürgette túlságosan a jobbratolódási folyamatot, mert nem látta még pontosan azokat a módszereket sem, amelyek az adott belpolitikai feltételek között sikerhez vezethetnének. Bizonyos külpolitikai megfontolások is fékezőleg hatottak rá, elsősorban a német—angol viszony tisztázatlan jellege.

1938 őszén a kormányzó-vezette delegáció németországi látogatása nyomán Imrédy előtt világossá vált, hogy a németek a „cseh kérdést a legközelebb megoldandó aktualitások közé sorolták”.¹⁸ Bár Hitler ajánlatát katonai szövetségre a magyar államférfiak a nyugati hatalmakra való tekintettel visszautasították, végül mégis ígéretet tettek arra, hogy fegyveres német akció esetén néhány nap múltán a magyar hadsereg is támadásra indul Csehszlovákia ellen. Ez a taktika lehetőséget nyújtott a lavírozási politika folytatására, emellett biztosította a német agresszió kiaknázását a revíziós igények realizálására. A magyar politikusok érezték, hogy Hitler és Ribbentrop mélységesen elégedetlenek magatartásukkal. A tárgyalások légkörét még hűvösebbé tette a bledi egyezmény híre, amely ingerült bírálatot váltott ki német részről.¹⁹

Hitler háborús tervei megalapozott voltának bizonyítására, valamint vendégei befolyásolására impozáns parádékat rendeztetett — Kielben a flotta 130 egysége vonult fel, majd Berlinben két órán át tartott a szárazföldi csapatok díszmenete.²⁰ Az erő fitogtatása különösen Imrédyre gyakorolt mély benyomást. akit a „kieli német szemrehányások és az igen nagyméretű katonai készülődések . . . nagymértékben megrendítettek.”²¹ Magatartásában ezek után erősen érvényesült az a törekvés, hogy feledtesse a németekkel kifogásolt viselkedését. Bizonyára neki is fülébe jutott, hogy Mecsér András, akinek köztudomásúan kiváló összeköttetései voltak Berlinben, szélében-hosszában terjesztette, miszerint Imrédy olyan rossz benyomást keltett Németországban, hogy legalább harminc évig nem teheti be oda a lábát.²²

Imrédy azzal is tisztában volt, hogy a náci párton belül működik egy befolyásos csoportosulás, amely Magyarország érdekeinek rovására inkább Romániát és Jugoszláviát óhajtja előnyben részesíteni.²³ Ezért kínos gondossággal ügyelt arra, nehogy még további okot adjon a németek elégedetlenségére.

A németországi látogatás során belpolitikáról közvetlen formában — a római tapasztalatok után talán váratlanul — nem esett szó. Azok a következőtetések, amelyeket Imrédy útja nyomán levont, először mégis belpolitikai téren készítették őt olyan lépésekre, amelyek kormányzása második szakaszának nyitányát jelezték.

II.

A magyar államférfiak hazatérése után ismét monstre minisztertanács kezdődött. A határozatok nyomán kialakult új kormányprogramot Imrédy

¹⁸ BMI Imrédy-per, Imrédy vallomása.

¹⁹ Az 1938 augusztusi németországi tárgyalások történetét az irodalom már sokoldalúan feldolgozta, ezért a részletekre itt nem térünk ki. A kérdéstről legújabban ld. *Adám Magda*: i. m. és *Ránki György*: Emlékiratok és valóság. Horthysta politika a második világháborúban. Bpest. Kossuth-Kiadó. 1964.

²⁰ Magyarország évkönyve. 1939. 39—41. l.

²¹ Ráday levéltár K. O. 41. Szentiványi-kézirat.

²² BMI Imrédy-per, Bárczy István vallomása.

²³ OL Küm. pol. 1938—216—2831, Gellért Andor, a Revíziós Liga berlini titkárának jelentése 1938. aug. 23.

hatásos és mozgósító külsőségek közepette akarta meghirdetni. Szeptember 4-én Kaposvárott nagyszabású „gazdaggyűlést” rendeztek egy országos méretű propagandakampány beindítása érdekében. A miniszterelnök bejelentette, hogy a közeljövőben mely törvényjavaslatok kerülnek az országgyűlés elé: a honvédelmi törvény, a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat bevezetése, a gazdavédelmi reformja, a családi pótlék megvalósítása, a sajtó- és a részvénytársasági jog rendezése, az összeférhetetlenség újolagos szabályozása, az álláshalmozás felszámolása, a kishaszonbérletek alakításának előmozdítása és más földbirtokpolitikai rendelkezések, a szabaidő intézmény és egy országos szociális hálózat megszervezése.

A legnagyobb feltűnést azonban nem is a többé-kevésbé már ismert konkrét program váltotta ki, hanem a beszéd elvi vonalvezetése, amely félreérthetetlenül kifejezésre juttatta, hogy Imrédy a jelzett reformokat *nem a konzervatív ellenforradalmi politika talaján*, hanem az *adott rendszer egész struktúrájának átforgatásával* kívánja megvalósítani. „Teljes tudatában vagyunk annak, hogy ennek az országnak . . . szociális rétegződését sok tekintetben át kell alakítanunk. Megújulás az egységben és egység a megújulásban, ez a mi hitünk, ez a mi törekvésünk, ez a mi akarásunk . . . Nagyszabású átépítés folyik, hogy a nemzetnek a háza új időknek új viharáival dacolni tudjon. Ez a munka távolról sincs lezárva és még sok más intézkedés fogja követni, de a gyökerekhez már sok helyen hozzányúltunk és hozzá fogunk nyúlni mindenütt, ahol erre szükség van.” Az átalakulás elvi alapjaként most is, mint bemutatkozásakor, „a koreszméknek, a népi egységnek és szociális igazságnak magyar módon való megvalósítását” jelölte meg. De amíg 1938 májusában élesen elítélt minden „forradalommal való kacérkodást” és könnyörtelen leszámolást ígért mindazokkal, akik „felforgató” tevékenységet fejtenek ki, most maga hirdette: „. . . Az a munka, amelyet megkezdtünk, . . . forradalmi jelentőségű változásokat hoz létre a magyar életben. De úgy, mint Szent István tette, mi is ezt a munkát nem forradalmi úton akarjuk véghezvinni. Vagy ha úgy tetszik, mondhatjuk akár azt is, hogy forradalmat csinálunk, de *csodás forradalmat*, amelyet . . . a történelemben példaként fognak emlegetni, mint a huszadik század nagy magyar csodáját . . .”²⁴

Imrédy új hangvételt a kortársak egyértelműen a németországi út hatásával magyarították. Rassay szerint „. . . visszajövet mi egy egészen megváltozott Imrédy Bélával találtuk szembe magunkat. Ez rejtély volt előttünk . . . csak a németországi impresszióknak tulajdoníthattuk a változást.” Hasonlóképpen vélekedtek Bárczy István, Kelemen Kornél és mások is.²⁵

Imrédy maga Kornis Gyulának egy alkalommal azt mondta, hogy Németországban „. . . a vagyoni- és jövedelemeloszlás újabban olyan kedvezően folyik, hogy azt utóvégre is *mintául lehet venni*, . . . ezeket a koreszméket, amelyeknek *úgy sem lehet ellenállni*, magyar színezetűvé kell tenni”.²⁶ Az út legfontosabb tanulsága számára az volt, hogy a fasiszlás *tempóját* kell lényegesen meggyorsítani. „Az el ne késsünk érzése lett egyre hatalmasabb bennem . . . felismertem, hogy sürgősek a tennivalók, különben véstesen lemaradunk és védtelenek leszünk minden szociális mezben jelentkező külső befolyás ellen.”²⁷

Imrédy, aki 1937 márciusában elsőként javasolta a „szélfifogás” taktikáját, mint a nyilas demagógia leküzdésének útját, felismerte, hogy e politika

²⁴ Függetlenség, 1938. szept. 6.

²⁵ BMI Imrédy-per, Rassay, Bárczy és Kelemen vallomásai.

²⁶ Uo., Kornis vallomása.

²⁷ Uo., Imrédy vallomása.

megvalósításának eddig követett módszere helytelen volt. A kormány a nyilasok követeléseinek egy részét átvette ugyan, de programjuk *egészétől* mindezeideig elhatárolta magát, s különösen hangsúlyozta szembenállását a nyilas *módszerekkel*. Holott a szélesebb tömegekre elsősorban propagandájuk radikális hangvétele hatott, amely 1938-ban a közeli hatalomátvétel ígázatában különösen harsánnyá erősödött.

A kormány előtt ebben a helyzetben két lehetőség nyílt. Az egyik azonban, a mozgalom teljes megsemmisítése és kiküszöbölése a magyar politikai életből, annyira ábszurdnak tűnt, hogy megvalósításával komolyan sohasem foglalkoztak. Maradt a másik megoldás, a további versenyfutás a nyilas demagógiával. Többé nem volt elegendő egyes szélsőjobboldali jelszavak beillesztése a kormányprogramba, s nem lehetett unos-untalan azzal érvelni, hogy a kormány is lényegében ugyanazt akarja, mint a nyilasok, csak másképpen... Imrédynek a „szélfogási” politikát *következetessé* kellett „fejleszteni”, mind tartalmát, mind módszerét illetően. Csak így remélhette, hogy sikerült kiragadnia az elégedetlen tömegek hangulatának irányítását a nyilasok kezéből, s a „népi” szélsőjobboldalt „úri” vezetés alá rendelnie. „Célom az volt, hogy ezeket az erőket egy megfelelő keretben egy józan reformpolitika hajtóerejévé tegyem, ... amiben igazuk van, azt meg kell csinálni, de a túlzásokkal és helytelen módszerekkel változatlanul szembe kell fordulni.”²⁸ Ez a taktika, bár élet vette volna a szélsőjobboldali radikalizmusnak, mégis felsillantotta a lehetőségét annak, hogy tömegeit felhasználják az úri középosztály felső rétegeinek legsajátabb céljaira a fináncoligarchiával és a nagybirtokos arisztokráciával folytatott hatalmi vetélkedésben.

A miniszterelnök nem is titkolta, hogy bízik jelszavainak vonzóerejében a szélsőjobboldal felé, és szövetséget kínált „minden magyarul érző embernek”, aki „igaz lelkében vállalja a keresztény nemzeti jobboldali szociális gondolat jegyében való megújulásnak ezt a programját, nem nézve azt, hogy milyen pártjelvényt hordott eddig...”²⁹ Még nyiltabban vetette fel ezt a kérdést Milotay István, a kormánypárti szélsőjobb vezető publicistája: „... a megújulás olyan rendszert, olyan kormányt és olyan miniszterelnököt akar, aki az új erőkre támaszkodik, azokban keresi a segítséget. Igenis azokban, akik elégedetlenek ... igenis mindazokban a szélsőségekben, amelyeket a maradáság a pokolra kíván.”³⁰

A nyilasok azonban nem voltak hajlandók feltétel nélkül behódolni. Hubay Kálmán követelte, hogy 1. adjanak amnesztiát a bebörtönzött párthíveinek, 2. töröljék el a 3400-as rendeletet és 3. szüntessék meg a magyar nemzeti szocialista mozgalom rendőri kérdésként való kezelését.³¹ Ez esetben „a nemzeti közösség lelki békéje érdekében hajlandók elfelejteni a múltat” és állítólagos tömegeik Imrédy mögé állnak.³²

A polgári ellenzék általában pozitíven reagált Kaposvárra. „Bajosan állítható — írja Rassay lapja —, hogy a visszhang értetlenségről, vagy éppen érzetlenségről tett volna tanúságot az alkotmányos szellemű, hazafias magyar társadalom bármely rétege részéről. Szócsövei ... egyöntetűen arra igyekeztek hangolni a közönséget, hogy lelkesedéssel és szeretettel vegye ki részét a terhek-

²⁸ Uo.

²⁹ Függetlenség, 1938. szept. 6.

³⁰ Új Magyarország, 1938. szept. 19.

³¹ Magyarország, 1938. szept. 6.

³² Uo., 1938. szept. 27.

ből, amelyek egy ésszerű és igazságos reformtevékenység következtében reá hárulnak.³³

Bizonyos aggodalom is megfigyelhető egyes orgánumban, amiatt, hogy Imrédy nem jelölte meg céljaimegvalósításának konkrét módszereit, s különösen szűkszavú volt a kormánypárt helyzetének és más pártokhoz való viszonyának megvilágításában.³⁴ Antal István szeptember 10-én a rádióban valószínűleg éppen ezen aggályok eloszlatása érdekében hangsúlyozta, hogy a kaposvári beszédnek nem volt partikulárisan pártpolitikai tartalma és a „nemzet általános létproblémáit” taglalta.³⁵

Kedvező volt a beszéd külföldi visszhangja is. Mussolini felkérte Villanit, hogy tolmácsolja „szerencsekívánatait a miniszterelnöknek kitűnő programjához”.³⁶

A hozsánázás titka Imrédy szavainak általános jellegében keresendő, amennyiben mindenki azt hallotta ki belőlük, amit előnyösnek vélt. A hazai szélsőjobboldal a gyökeres változások ígéretére figyel fel, míg a polgári ellenzék helyeselte, vagy legalább „megértette” a „szélkifogási” politika újabb fázisát. Kaposvár kétségkívül már jelezte, hogy *Imrédy készül valamire*, s túl fogja tenni magát eddigi áthághatatlanak vélt akadályokon és a hazai politikai életben szokásjogot nyert normatívákön. Egyik bizalmas híve szerint „... tulajdonképpen ekkor indult meg az a folyamat, amely bukásához vezetett. A magányos ember, a hallgatag Imrédy itt nyilatkozott meg először.”³⁷

A miniszterelnök különösen fontosnak tartotta a sajtó erélyes kézbevitelét és „megrendszabályozását”. Ezért 1938 szeptember elején a sajtóosztály élére Kolosváry-Borcsa Mihályt, a Függetlenség főszerkesztőjét hívta meg, aki „egyike volt kevés számú bizalmasainak”.³⁸ Az új sajtófőnökre várt az 1938. évi XVIII. tc. végrehajtása, amelyet még a Darányi-kormány fogadtatott el bukása előestéjén. Az új törvény többek között kimondotta, hogy az időszakos lapok augusztus 15-ig újból kötelesek megjelenési engedélyt kérni, s ha azt december 31-ig nem kapják meg, kiadásukat meg kell szüntetni.³⁹ Kolosváry-Borcsa indítványára — lényegében törvényellenesen — pótrendelet is jelent meg, amelynek értelmében az engedély megtagadása már az év vége előtt is hatályba léphetett. Nem is tagadta, hogy „ennek az intézkedésnek Imrédyt támogató politikai okai voltak”.⁴⁰ Az irtóhadjárat méreteire jellemző, hogy kb. 1300 lap közül 410-től (31,5%) vonták meg a megjelenés jogát.⁴¹

Kolosváry-Borcsa kinevezésén kívül más fontos személyi változások is történtek. Szeptember 21-én Imrédy megvalósította régebbi tervét, és Kunder

³³ Esti Kurir, 1938. szept. 9.

³⁴ A 8 Órai Újság hiányolta, hogy magáról a *politikáról* alig szólt valamit. „Merre megy a kormány, milyen parlamentet akar összehozni, milyen párttal akar kormányozni, hogyan akarja biztosítani a csodás forradalomnak zökkenőktől, felfordulásoktól és végzetes károktól való megóvását?” (1938. szept. 6.)

³⁵ Függetlenség, 1938. szept. 11.

³⁶ OL Küm. számjeltáviratok. Bejövő. Róma, 81. sz. 1938. szept. 7.

³⁷ *Incze Antal*: Imrédy. Bpest. 1942. 29. l.

³⁸ Uo. 30. l.: „Imrédy választása éppen azért esett rám — vallotta később —, mert ismerte erélyemet, valamint a kormánypártnak: . . . Gömbös-féle szárnyával való kapcsolataimat, valamint ismert mint jó sajtószakembert.” (BMI B.—19168/949. Kolosváry-Borcsa Mihály peranyaga; továbbiakban BMI Kolosváry-per.)

³⁹ M. T. 1938. évi törvények. Bpest. 1939. 160. l.

⁴⁰ BMI Kolosváry-per.

⁴¹ Uo. Súlyos csapás érte a magyar munkássajtót: lehetetlenné vált a Szocializmus, s a gyakran több évtizedes múltú szakmai lapok további megjelenése.

Antalt kereskedelmi miniszteri minőségben bevonta a kormányba. Október végén báró Vay László foglalta el a miniszterelnökségi politikai államtitkár tisztségét.

A szeptemberi európai válság fejleményei egész Délkelet-Európa politikai státusát megváltoztatták. A müncheni egyezmény hatása Magyarországon minden más délkelet-európai országnál erőteljesebben jelentkezett. Az északi irányú revízió elérhető közelségbe került, azonban előbb jóvá kellett tenni az augusztusi „vonakodást”, ki kellett engesztelni a neheztelő németeket. Imrédy és Kánya szeptember 20-án, Darányi október 14-én jártak Canossát Hitlernél, s a kormány — tettekrekeszségét bizonyítandó — katonai intézkedéseket is foganatosított.

Imrédy tudta, hogy Berlinben jó szemmel néznének bizonyos belpolitikai gesztusokat is. Az MTI-nek adott nyilatkozatában október 18-án kijelentette, hogy Magyarország a csehekkel folytatott vitában a két baráti nagyhatalomhoz fordult. „Ezek a szálak az utóbbi idők folyamán csak erősödtek, és külön rá kell mutatnom, hogy az utóbbi hetek eseményei, amelyek Magyarország előtt is megnyitották a jelentős erőgyarapodás útját, a két hatalom fellépésének tulajdoníthatók. Az általunk mindig szem előtt tartott erkölcsi tényező is fokozottabban hat tehát abban az irányban, hogy *politikánkkal minél jobban hozzáilleszkedjünk a tengely hatalmainak politikájához és velük minden vonalon a megértés és együttműködés útját keressük.*”⁴²

A kormányfő gyakran szűkszavú és dodonai nyilatkozatainak hiteles értelmezője, Milotay István egyértelműen megfogalmazta, mi is értendő „hozzáilleszkedésen”: „Ez . . . nyilván nemcsak a külpolitikai egymásrautaltságot, hanem a magyar átalakulásnak a két baráti nagyhatalom *belső életrendszerével* való összehangolását jelenti.”⁴³

A nemzetközi helyzet kedvező lehetőséget teremtett a régóta érlelődő tervek megvalósítására. Imrédy Kaposvárott még csupán olyan általánosságokat mondott, amelyek szónoki frázisnak éppúgy felfoghatók voltak, mint komolyan veendő gondolatnak. Politikus egyéniségének lényeges vonása volt az *óvatosság*, a *fokozatosság* betartásának elve, s mindig arra törekedett, hogy *kivárja* a legalkalmasabb pillanatot konkrét tervei publikálására és gyakorlati kivitelezésére. Mindig szem előtt kellett tartania, hogy az adott pillanatban a legfontosabb teendő a fegyverkezés. A totális fasizálás gyorsabb tempója viszont olyan zavarokat eredményezhetett a gazdasági életben, amelyek gátolhatták a hadsereg további fejlesztését. Ezért csak lépésről-lépésre, nagyobb kockázatok nélkül kívánt előrehaladni. „Jelszavunk: radikálisnak lenni a lehetségesben” — olvashatjuk ideológiai folyóiratában.⁴⁴ München után, amikor a külpolitikai szükség-szerűséggel is lehetett érvelni, amikor úgy tűnt, hogy az uralkodó osztályok és az általuk befolyásolt szélesebb közvélemény mindent elfogad, ami előnyösnek tűnik a revízió előmozdítása érdekében — s mi más lehetett volna alkalmasabb Hitler támogatásának biztosítására, mint a totális fasizmus rendszerének kiépítése —, kedvezőnek látszott a pillanat, hogy Imrédy közelebbről is meghatározza „csodálatos forradalmá”-nak tartalmát.

„A programból, amelyet . . . adtam, nem veszek el semmit — írta Imrédy „Magyar út” c. vezércikkében 1938 októberében. — De az idők járása a megvalósítás ütemének meggyorsítását és egyes vonásoknak erősebb kidomborítását teszi szükségessé. A hadsereg fejlesztése érdekében minden áldozatot meg kell

⁴² Új Magyarország, 1938. okt. 18. (Kiemelés tőlem — S. P.)

⁴³ Uo. okt. 23.

⁴⁴ Egyedül vagyunk, 1938. okt. Dr. Pongrácz Kálmán: A reformok útján.

hozni, de ez korántsem elegendő. A »civil« társadalomnak is más szervezettségi fokot kell elérnie — túl sok egyéniség van az országban, fölös számúak az »okos« emberek. A fegyelem és az egység érdekében . . . a magyar szellemiséggel összeegyeztethető külső eszközöktől sem szabad visszariadnunk.”⁴⁵

Néhány nappal később egy nagy feltűnést keltő beszédében pontosan meg is jelölte, voltaképpen mit ért ezen: „ . . . Meggyőződésem, hogy a jövő fejlődés alapjául *egy mozgalmat kell teremtenünk*. Nem párdiktatúráról van szó, hanem egy olyan mozgalom megteremtéséről, amely erős, körülírt ideológiai alapokon állva hordozza a kormányzatot.” Esméiről szólva kiemelte a *faji öntudat* jelentőségét és a *tekintély dózisének domináló szerepét a szabadság elve fölött*. Különös nyomatékkal hangsúlyozta, hogy „ . . . egészen különleges magyar rendszert kell teremteni. Ennek egy nagy magyar értékkel kell harmóniában maradnia, nevezetesen a *jogfolytonosság elvével*.”⁴⁶ Szokatlanul hangzott fejtegetéseinek ellentmondást nem tűrő, sőt fenyegető hangneme is. „Sem rágalom, sem támadás nem térít el attól az úttól, amelyet magam elé rajzoltam. Alkudozásra, kompromisszumra, azért, hogy nagyobb, de kétes megbízhatóságú táborra támaszkodjam, hajlandó nem vagyok. *Aki nem akar, ne kövessen, forduljon szembe, vagy álljon félre és hallgasson*. Hallgasson, de igazán, mert a bölcse szemlélők kritikájában és vállvonogatásában rejlő destrukciót tűrni nem lehet, s aki erre akar berendezkedni, számoljon vele, hogy a nyílt ellenfélnél is élesebb szembenállásban lesz része.”⁴⁷

Imrédy gondolatmenetében különösen két olyan mozzanat érdemel figyelmet, amely eddigi megnyilatkozásaiból hiányzott. Az egyik az *új mozgalom* „szükségessége”, a másik a *tekintély elvének* előtérbe állítása. Konkrét megvalósulása a meglevő szűkkörű szabadságjogok, s mindenekelőtt a parlamentarizmus felszámolását jelentette volna. „Az én felfogásom az volt — vallotta később 1938 őszi politikájáról —, hogy a *kormány szerepére* kell a fősúlyt helyezni, hogy az államélet berendezése felett megfelelő *pouvoirs* rendelkezzenek, s ily módon helyes elgondolásait könnyebben valósíthassa meg.”⁴⁸ A korlátlan teljhatalom birtokában Imrédynek módjában állott volna, hogy háttérbe szorítsa a konkurens pártokat, és saját mozgalmának egyeduralmat biztosítson a társadalom egyes osztályainak szervezése terén, s az így kialakított tömegbázis birtokában azt tovább szélesítse. *A folyamat végeredménye az egypártrendszeren nyugvó totális fasizista diktatúra*.

1938 október elején Imrédy bejelentette a minisztertanácsnak, hogy szükségesnek tartja a rendeleti úton való kormányzás bevezetését. A jogfolytonosság elvének megfelelően a képviselőházat még egy ülésre összehívná, amelyen megszavaztatná a törvényes felhatalmazást a szükségrendeletek kibocsátására. Tervei megvalósításában a kormánypárt jobb- és szélsőjobboldalára kívánt támaszkodni, így kérte a Bárczay-frakció, Martonék és a Cs-csoport támogatását.⁴⁹

Imrédy elgondolásai nagy konsternációt váltottak ki politikai körökben. Már az október 4-i minisztertanácson, ahol a javaslat először felmerült, a résztvevők nagyrésze szembeszállt a kormányfővel. Különösen Keresztes-Fischer Ferenc ellenezte határozottan a rendeleti kormányzás bevezetését. Imrédy

⁴⁵ Függetlenség, 1938. okt. 23.

⁴⁶ Uo. okt. 27.

⁴⁷ Uo. okt. 23. (Kiemelés tőlem — S. P.)

⁴⁸ BMI Imrédy-per, Imrédy vallomása.

⁴⁹ PI Archívum, Népszava szerkesztőségi iratai. Jelentések a belpolitikai helyzetről (a továbbiakban Népszava szerk.) 1938/1.

ragaszkodott véleményéhez, mire többen lemondással fenyegetöztek. Az ellentétek áthidalása és a vita eldöntése céljából Teleki, „nem miniszterként, hanem mint a kormányzó bizalmi embere”, Horthyhoz ment külön kihallgatásra, majd Imrédy, Kánya, Rátz és Werth jelentek meg az államfőnél. Horthy állítólag azért nem fogadta el Imrédy javaslatait, mert szerinte „a külpolitikai helyzet tisztázódásáig a régi módon kell kormányozni”.⁵⁰

A kedélyek mégsem csillapodtak le, mert nyilvánvaló volt, hogy Imrédy nem hajlandó véglegesen feladni koncepcióját, és legkésőbb a csehszlovák—magyar vita rendezése után ismét megpróbálja kicérőszakolni a diktatórikus hatalmat. Ezért széleskörű ellenakció indult meg a sürgősségi rendeletekkel való kormányzás megakadályozása érdekében.

Bethlen Istvánt Teleki Pál figyelmeztette arra, hogy mi készül és „segítségét kérte, hogy Imrédy terveiből ne legyen valóság”. Bethlen október 26-án felkereste a miniszterelnököt (erről a napisajtó is beszámolt, ld. Ujság, 1938. október 27.), és elmondta neki frissen szerzett értesüléseit. Kertelés nélkül megkérdezte, vajon igaz-e, hogy „generális felhatalmazást akar kérni a törvényhozás hatáskörébe tartozó ügyeknek rendeletek útján való rendezésére”. Imrédy semmit sem tagadott, s indokolásképpen kifejtette, hogy a parlament jelenlegi összetételével az új zsidó- és földbirtokpolitikai törvényt keresztülvinni nem lehet. Bethlent nem győzte meg érvelése, és kijelentette, hogy amennyiben „... a tervbevett felhatalmazás megszerzését megkísérli, szembe fog vele fordulni és politikai ellenfelekké válnak”.⁵¹

Egy nap múltán ismét illusztris látogatók érkeztek a miniszterelnöki rezidenciába. Kornis Gyula, a képviselőház, és gróf Széchenyi Bertalan, a felsőház elnöke, akit kollégája sebtében citált fel telefon útján a fővárosba. Ez a beszélgetés korántsem volt olyan feszült hangulatú, mint a Bethlennel folytatott diskurzus, de éppen olyan eredménytelennek bizonyult. Imrédy a házelnökök előtt terveit fölöttébb jámbornak tüntette fel, és arra is hajlandónak mutatkozott, hogy a teljhatalom eredetileg kívánt terminusából engedjen. „Figyelemreméltó, Imrédy hogy vonul vissza állandóan” — jegyzi meg a Népszava politikai tudósítója. „Az első hírek három, majd egy évről szóltak, később kilenc, majd hat, most három hónapról és még ennél is kész lejjebb menni.”

Kornis biztosította a miniszterelnököt, hogy a parlament hajlandó minden józan javaslatot megszavazni, és szóvá tette, hogy a képviselők nem is bizonyíthatták lojalitásukat, hiszen a Házat már hónapok óta nem hívták össze. Imrédy erre elvesztette türelmét és haragosan kifakadt: „... ha a terv nem sikerül és akadályokat vetnek elébem, akkor én nem maradok ebben az országban, hanem kivándorlok Braziliába.” Végül megegyeztek abban, hogy bizonyos mértékig módosítják majd a hárszabályokat, amelyek „meglassítják a törvényhozás munkáját”.⁵²

Imrédy azonban még aznap este megbizonyította, hogy egy jottányit sem hajlandó engedni, s elmondotta már idézett beszédét. Bethlen szócsöve nyomában élesen reagált a kihívó megnyilatkozásra: „... a magyar alkotmányosság alapelveit vagy alapintézményeit felforgatni vagy elnyomni nem szabad, nem is lehet, és ha erre bárki is kísérletet tenne, igen heves ellenállással találná szembe magát”.⁵³

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Fővárosi Levéltár. B. IX. 6537/35. a 1942.

⁵² BMI Imrédy-per, Kornis vallomása és PI Archívum, Népszava szerk. 1938/1.

⁵³ 8 Órai Újság, 1938. okt. 28. (Kiemelés tőlem — S. P.)

Nagy csalódást okozhatott a miniszterelnöknek, hogy október 23-án megjelent nála 32 kormánypárti képviselő, méghozzá a Bárczay-, valamint a Mecsér-Marton-frakcióból, akik szintén elégedetlenségüket fejezték ki terveivel kapcsolatban. Tasnády-Nagy András, a NEP elnöke, a tagok jelentős részének kérésére tudtára adta Imrédynek, miszerint kívánatos volna, hogy tájékoztassa a képviselőket elgondolásairól. Az összehívandó pártértekezlet egyben arra is módot adna, hogy a miniszterelnökkel közöljék: a hangulat morózus és kedvezőtlen. Hírek szerint azt is követelik majd tőle, hogy hívassa össze a képviselőházat, és amennyiben megtagadná, már készen áll ötven képviselő aláírásával egy ív, s a házszabályok értelmében ez elegendő lehet az ülésezés kikényszerítésére.⁵⁴

Október végén a belső helyzet rendkívül feszültté vált. A nyílt összecsapás mégsem bontakozott ki, a válság a nemzetközi körülmények miatt lappangó stádiumban maradt, de várható volt, hogy a felvidéki kérdés rendezése után annál élesebben robban ki a küzdelem az uralkodó osztályok egyes csoportjai között.

III.

Az 1938 őszi belpolitikai válság érdekes sajátossága annak szaggatott volta. A külső fejlemények egyes pontokon lehútik a kedélyeket, a szembenálló felek időnként abbahagyják a vitát, majd azután annál hevesebben tör ki a marcangoló vetélkedés.

Az első bécsi döntést követően Imrédy úgy vélte, hogy a diplomáciai siker eléggé megerősítette pozícióit és ismét kísérletet tehet a diktatórikus tejhatalom megszerzésére. Ezuttal — okulva az októberi kudarcból — nem kérte nyíltan a korlátlan felhatalmazást, hanem megpróbálta becsempészni abba a törvényjavaslatba, amely a dél-szlovákiai területeknek Magyarországhoz való visszacsatolásáról intézkedett. A javaslat eredeti szövegét állítólag nem is osztották ki a képviselők között, akik csupán bizalmas úton szereztek róla tudomást. Azonban a tervezet lényegéről több beavatott kortárs teljesen egyértelműen nyilatkozott: „... A kormánynak korlátlan felhatalmazást akart adni nemcsak a Felvidék visszacsatolásának beillesztésére, hanem az anyaország társadalmi-gazdasági viszonyainak megváltoztatására is. Ez a javaslat tehát tulajdonképpen a törvényhozó hatalmat a kormányra akarta átruházni.”⁵⁵

Sztranyavszky, Mikecz és Bornemissza miniszterek azonban szembe fordultak Imrédy elképzeléseivel, aki a várható parlamenti ellenállásra való tekintettel is kénytelen volt a szöveget oly értelemben megváltoztatni, hogy a felhatalmazás *kifejezetten* csak a dél-szlovákiai területek viszonyainak rendezésére vonatkozzék.⁵⁶

A képviselőház egyesített bizottságában még így is erős ellenállás fogadta a tervezetet. Csilléry a kereszténypárt nevében nyugtalanságát és bizalmatlanságát fejezte ki, hogy a kormány olyan felhatalmazáshoz jut, amely lehetőséget nyújt a parlament mellőzésére. Különösen a hat hónapos pausát sokallotta a törvénytől rendelve kibocsátása és az országgyűlésnek való bemutatása között. Álláspontja annál is meglepőbb, mert pártja mindezekig támogatta a

⁵⁴ PI Archívum, Népszava szerk. 1938/1.

⁵⁵ BMI Imrédy-per, Bornemissza Géza, Kelemen Kornél, Lányi Márton és Lázár Andor tanúvallomásai az 1944-es Imrédy—Kertész sajtóperben.

⁵⁶ M. T. 1938. 1938. évi XXXIV. t. c. 528—532. I.

kormányt. Eckhardt a javaslattal kapcsolatban egyenesen a bizalmi kérdés felvetését követelte, azonban kívánságát Imrédy határozottan visszautasította.⁵⁷

A képviselőház a módosított javaslatot november 12-én végül is törvényerőre emelte, azonban ez még átmeneti fegyverszünetet sem eredményezett. Kiderült, hogy a *kormányon belül* az ellentét megoldhatatlanná vált.

November 15-én a kabinet benyújtotta lemondását,⁵⁸ amit Imrédy a területváltozással indokolt. Valójában azonban az első bécsi döntésből következő „közjogi megfontolások” csupán alkalmas ürügyet szolgáltatottak arra, hogy megszabaduljon ellenfeleitől.

Az új kormány még aznap megalakult, de összetétele jelentős mértékben módosult. Sztranyavszky Sándor helyett gróf Teleki Mihály lett a földművelésügyi miniszter, Mikecz Ödönt Tasnády-Nagy András váltotta fel, Bornemissza Géza helyébe Kunder Antal került, aki ismét egy kézbe vonta össze a kereskedelmi és iparügyi tárcákat, Rátz Jenőt Bartha Károly követte és Jaross Andor tárcanélküli miniszteri minőségben megbízást kapott a visszacsatolt területek ügyeinek intézésére.⁵⁹

Teleki Mihály és Kunder a NEP szélsőjobboldalát képviselte, s Jarossról is hamarosan kiderült, hogy Imrédy híve. Rátz Jenő távozása érzékeny veszteség volt a miniszterelnök számára, de bizonyos lehetett abban, hogy Bartha minden olyan intézkedést lelkesen helyesel majd, amit Berlinben szívesen látnak. A kormányzó bizalmi emberei — Teleki és Keresztes-Fischer — természetesen tagjai maradtak a kabinetnek.

A második Imrédy-kormány megalakulása első lépése volt a kormányfő november 13-án kelt memoranduma megvalósításának.⁶⁰ Az új kabinet tevékenységének alapvető kérdései: 1. miként lehet „reformmunkát” végezni a parlament támogatásával, 2. elkerülni, hogy ez a támogatás kompromittálja a kormányzatot, 3. a tömegeket visszatartani a szélsőséges irányzatoktól, felsorakoztatni a kormány mögé és egyidejűleg felszámolni a mértéktelen izgatást. A dokumentum kérdésfeltevése világosan és precízen exponálta azokat a súlyos problémákat, amelyek 1938 őszén oly feszültté és szokatlan mozgalmassá tették a magyar belpolitikai életet. Imrédynek számolnia kellett egyfelől az adott parlamenti erőviszonyokkal, tekintetbe kellett vennie a kormánypárt belső tördeltségét. A NEP centruma és bethlenista szárnya nem helyeselte diktatórikus terveit, bizalmatlan volt a miniszterelnökkel szemben. Ezért szükségesnek tűnt az aggódó képviselők megnyugtatása, nehogy a kormányt saját pártja szavazza le a parlamentben. Azonban a fasizálási program előkészítése nem szorítkozhatott csupán a képviselőházi többség épségben tartására, hanem elegendhetetlennek tűnt másfelől szélesebb parlamenten kívüli bázis biztosítása is. A kormánynak ezért olyan jelszavakat kellett kiadnia, amelyek az égető szociális problémák megoldását ígérték.

Ily módon Imrédy furcsa és ellentmondásos helyzetbe került 1938 végén — elég konzervatívnak és „alkotmányosnak” kellett lennie, hogy megőrizze a NEP többsége és a kormányzó bizalmát, ugyanakkor eléggé „radikálisnak” és „forradalminak”, hogy sikerrel versengjen a nyilas demagógiával.

⁵⁷ OL Országgyűlési Bizottságok jegyzőkönyve (a továbbiakban: Ogy. biz. jkv.) XV. köt. 452. és köv. l.

⁵⁸ OL MT jkv. 1938. nov. 15.

⁵⁹ Függetlenség, 1938. nov. 16.

⁶⁰ BMI Imrédy-per anyagában. Részben idézi még *Lackó Miklós*: A magyarországi nyilas-mozgalom története (Kézirat). A memorandum címzettje valószínűleg a kormányzó.

Memoranduma három alternatívát vázolt fel a problémák megoldására. Az egyik lehetőség: szigorú rendszabályok a szélsőjobboldal ellen, ártalmatlanná tételük adminisztratív-rendőri úton, egyidejűleg az eddigi módszerrel való további kormányzás. Szerinte ez a megoldás nem volna célravezető, mert legfeljebb csak ideiglenes eredmény, átmeneti megnyugvás várható, amelyet még élénkebb fellángolás követne. Elképzelhetetlen volna bármiféle tömegbázis kialakítása, és a kormány a következő választásokon biztosan vereséget szenvedne.

A második út — az eddigi helyzet fenntartása, vagyis parlamentáris kormányzás, a szélsőséges mozgalmak kordában tartásával. Ez a politika azonban csak a helyzet további romlását eredményezheti.

Marad tehát a harmadik változat, amelynek lényege: „... a kormányzatnak súlypontja jobbra tolatnék át, egészen addig a mértékig, ameddig egy parlamenti többség lehetősége fennáll. Ennek a jobbratolódásnak természetesen a kormány személyi összetételében is kifejezésre kell jutnia, ... amellet egységes programot kell reprezentálnia, tehát fegyelmezett emberekből kell állnia, akik tudnak együtt dolgozni és nem saját karrierjük megalapozásával vannak elfoglalva”.

Egy ilyen színezetű kormány a NEP-ből kb. 120—125 képviselőre számíthatna, amelyhez hozzájönnének az ugyancsak lojális felvidékiek és építeni lehet néhány szélsőjobboldali ellenzéki képviselő támogatására is. Így a kormány sikerrel juthatna túl az elkövetkező hónapok parlamenti nehézségein, s közben sürgősen megalakítandó volna a tömegek beszervezésére hivatott mozgalom. Gyökeres módosításra szorulna a parlamenti munka is. Imrédy elképzelései szerint a tárgyalási rendet oly mértékben kellene felgyorsítani, hogy a tervezetkből maximum 48 óra alatt törvény legyen. A törvények csupán az alapelveket írják körül, kereteket adnának, amelyeket a kormány töltene ki részletekkel. Tehát az új politika módszere: „gyorsított munkarend, egységesebb és jobboldalibb kormány, a mozgalom széles retegeire való támaszkodás”.

A keresztény középrétegek az első zsidótörvényt túlságosan mérsékeltnek, langyosnak tartották, a végrehajtás ütemét pedig tűrhetetlenül lassúnak. Ezért Imrédy tervbe vette a gazdasági élet, a kultúra és a sajtó területének „megtisztítását”, továbbá szabályozni kívánta a zsidók politikai státusát. A memorandum szükségesnek ítélte a hitelszervezet hatékonyabb beállítását „nemzeti célokra”, továbbá a tisztikar érdekeinek fokozottabb figyelembevételét és a tisztviselői családi pótlékok emelését.

A program a nyilas előretörés táptalajául szolgáló szociális feszültség levezetése érdekében legsürgősebb feladatként a „hatékonyabb földbirtokpolitikát” jelölte meg a Kaposvárott bejelentett kisbérleti elgondolások alapján. Felvette továbbá a falusi házhelyosztás, kislakásépítés megindítását, a cselédlakások rendbehozatalát, a családvédelmet, a szociális segítség országos hálózatának kiépítését és a családi munkabér bevezetését az iparban.

Imrédy úgy vélte, hogy ez a platform hatékonyan szolgálná az úri középrétegek hatalmi törekvéseit, mind a „flette” álló konzervatív nagyburzsoáziával és nagybirtokos osztállyal, mind az „alatta” álló nyilas kispolgári-proletár elemekkel szemben.

Az új kormány megalakulása estéjén lényegében a memorandumban kifejtett programmal állott a NEP értekezlete elé, bár Imrédy beszédében egy lényeges új mozzanat is szerepelt: „... Feltétlenül szükséges, hogy az egyéni kezdeményezésnek nagyértékű és megtartandó energiáit beleágyazzuk a nemzeti erő-

kifejtés medrébe. Azoknak, akik a nagy tőkekoncentrációkat fenntartják, azokat vezetik, tudomásul kell venniök és bele kell illeszkedniök ebbe az elgondolásba, — *ha kell kényszerintézkedések révén is.*⁶¹ Ez nyílt utalás volt az irányított gazdálkodás bevezetésére, amely fontos lépést jelentett volna a totális fasizmus kiépítésének folyamatában.

A pártértekezleten már az is feltűnt, hogy azokat a minisztereket fogadták nagy tapssal, akikről köztudomású volt már, hogy kiváltak a kormányból. Közel ötven képviselő jelentette be, hogy szolidaritást vállal Sztranyavszkyekkel és készek Imrédyvel szemben a legvégső konzekvenciára is.⁶² Úgy tűnt, hogy a párt szétesése csupán órák kérdése, és a szakadás nyomban bekövetkezik.

Imrédy beszéde után több képviselő — szokatlan jelenség a kormánypárt történetében — nyíltan bírálta a miniszterelnököt, s négyen bejelentették a kilépésüket a pártból.⁶³ Bizonyára ők voltak legjobban meglepve, amikor a lemondott miniszterek híveik élén nem követték őket, hanem bizalmat szavaztak a kormánynak. Kiderült, hogy elsiették a dolgot, mert nem jutott el hozzájuk Sztranyavszky üzenete, amely kifejtette, hogy a külpolitikai helyzetre, s csupán erre való tekintettel, őrizték meg az egységet.

A kormánypártot az adott pillanatban az óvta meg a széthullástól, hogy folyamatban voltak a Kárpát-Ukrajna meghódítását célzó diplomáciai-katonai műveletek, amelyek sikere az uralkodó osztályok *valamennyi* csoportjának közös érdeke volt. Az akció végső kimenetele a tengelyhatalmak állásfoglalása miatt amúgy is kétségesnek tűnt, s egy belpolitikai válság a helyzetet még reménytelenebbé tette volna.

Az egység mégis csupán formális és ideiglenes volt. A pártértekezlet követően a lemondott miniszterek híveik társaságában a Hungária szálló különtermében vacsoráztak, s mit tesz a véletlen? — éppen akkor, ugyanott, egy másik helyiségben a kisgazdapárti képviselőcsoport gyűlt össze és a kereszténypártból néhányan. Nem állapítható meg pontosan, hogy mikor kezdődtek a közös Imrédy-ellenes akcióval kapcsolatos tárgyalások, annyi azonban bizonyos, hogy nyilvános demonstrációra november 16-án került előszízen sor. A sajtó hírt adott Sztranyavszky Sándor, Berg Miksa kisgazdapárti és Makray Lajos kereszténypárti képviselő megbeszéléséről a vacsorát követően. Tildy a tárgyalás eredményeiről szólva kijelentette, hogy amennyiben a miniszterelnök elfogadhatatlan reformterveit törvényerőre kívánná emelni, együttes akciót indítanak ellene a parlamentben.⁶⁴

A második Imrédy-kormány nem a legkedvezőbb légkörben gyűlt össze első minisztertanácsára, amelyen két fontos határozatot fogadtak el. Megállapodtak abban, hogy sürgősen a parlament elé terjesztik a házsabályok revíziójára vonatkozó javaslatot, az új zsidótörvény előkészítésére pedig ismét felállítják a NEP „zsidóbizottságát”.⁶⁵

A két határozat összefüggése kézenfekvő, s az sem véletlen, hogy a november 13-án memorandumban jelzett lépések közül éppen ezek kerültek először a megvalósulás stádiumába. Az új házsabály-javaslat a jogfolytonosság látszatának megőrzésével a kormánynak rendkívül széleskörű felhatalmazást adott.

⁶¹ Függetlenség, 1938. nov. 16.

⁶² 8 Órai Újság, 1938. nov. 17.

⁶³ Uo., és Magyarország Évkönyve, 1938. 22. l.

⁶⁴ Pesti Hírlap és Újság, 1938. nov. 16.

⁶⁵ OL Mt. jkv. 1938. nov. 16.

A tervbevett intézkedések legfontosabbika az ún. rendkívüli sürgősséggel tárgyalandó törvényjavaslatok rendszerének bevezetése volt.⁶⁶

Az új házszabályok elfogadtatása nem ígérkezett könnyű feladatnak. A november 21-i pártközi értekezleten csak a nyilasok támogatták a kormány javaslatát, a kisgazda-, kereszténypárti és polgári ellenzéki képviselők mind ellene szólaltak fel, s a jelenlevő NEP-isták néma esendben figyelték a vitát: nyilvánvaló volt, hogy passzivitásuk szembenállást fejez ki!

Időközben a magyar kormány teljes vereségével véget ért a ruszinszkoói akció is. A november 21-i német és olasz jegyzékek egybehangzóan megtiltották Kárpátalja elfoglalását. A külpolitikai tényező ezután a visszajára fordult — többé nem ösztönzött a formális egység fenntartására, hanem éppen ellenkezőleg „... a belső nézeteltérések ideális leplet nyújtottak a külpolitikai esőd eltakarására, elleplezésére”.⁶⁷

Véleményünk szerint a NEP felbomlását nem a kárpátaljai kaland kudarcra okozta, ez csupán felszabadította a korábbi ellentétek végső kibontakozásának lehetőségét. A külpolitikai faktor ezért november végén többé nem erősítette, hanem gyengítette a kormány helyzetét. Ilyen szituációban került sor a házszabály-javaslatra. Ezt Imrédy akkor kezdeményezte, amikor még úgy vélte, hogy újabb sikert könyvelhet el a revízió terén, s végleg torkára forraszthatja a szót ellenfeleinek. Nyilván az eredmény biztos tudatában közölte a pártközi értekezleten, hogy egyáltalán nem ragaszkodik ahhoz, hogy az új házszabályt a korábbi parlamentáris szokáshoz híven az ellenzék beleegyezésével alkossák meg, hanem kész azt a NEP számbeli túlsúlyát kihasználva, egyszerű szavazás útján életbe léptetni. A várt győzelem helyett azonban kínos felsülés következett be, és a magabiztos kijelentések egy nappal később már nem egy tekintélye teljében levő, sikert-sikerre halmozó államférfi jogos hatalmi igényének tűntek, hanem egy megtépzott diktátor-önjelölt zsarnoki pöffszkedésének.

A válság közvetlen kirobbanó oka tehát a kormány házszabálytervezete volt, s kifejlődését a külpolitikai tényezők oly módon segítették elő, hogy nem tették többé szükségessé az ellentétek palástolását, az egység látszatának fenntartását.

A Nemzeti Egység Pártjának november 22-i értekezlete előtt Tasnády-Nagy András elnöknek 54 képviselő, Sztranyavszky Sándorral az élén, írásban bejelentette, hogy kilép a pártból.⁶⁸ Másnap még négyen csatlakoztak a díszidensekhez, s számuk így módon a november 16-án kilépettekkel együtt hatvan-kettőre emelkedett.

A rövid levél utalt arra, hogy tettüket másnap a parlamentben részletesen megindokolják, de addig is hangsúlyozták, hogy Gömbös Gyula célkitűzéseit kívánják továbbra is követni az ország ügyeinek vitelében a fejlődő és haladó korszellemnek megfelelően, de nem „forradalmi” úton óhajtanak eljárni.⁶⁹

Imrédy a pártértekezleten cáfolta, hogy letért volna a gömbösi útról, vagy éppen „forradalmi” módon cselekednék. Mentetőző szavait Tasnády-Nagy felszólalása követte, aki kijelentette, hogy „... a bekövetkezett helyzet bizonyos fokig nem alkalmas arra, hogy éppen most álljunk elő a házszabálymódosí-

⁶⁶ Függetlenség, 1938. nov. 22.

⁶⁷ *Macartney: October Fifteenth. A History of Modern Hungary.* Edinburgh. 1956. I. köt. 314. l.

⁶⁸ Kilépettek névsorát ld. Magyarország Évkönyve 1938. 23. l.

⁶⁹ Uo.

tással”.⁷⁰ Az igazságügyminiszter és pártelnök ezúttal nem a megszokott jogászi precizitással beszélt. A helyzet nem csupán „bizonyos fokig” volt alkalmatlan a kormány terveinek megvalósítására, hanem egyáltalán a kabinet léte forogott veszélyben.

A képviselőházi mandátumok megoszlása a kilépések után a következőképpen alakult:⁷¹

Nemzeti Egység Pártja	103
Disszidens és pártonkívüli	71
Független Kiszgazdapárt	23
Egyesült Kereszténypárt	16
Szociáldemokrata Párt	11
Ker. Nemzeti Szoc. Front	8
(Matolcsy—Rakovszky)	
Liberális pártok	7
(Rassay, Ruppert és Vázsonyi János)	
Nyilas pártok	4
(Hubay és Festetich)	
Népakarat Párt	1
(Csoór)	
Betöltetlen	1
Összesen	245

Megoldásra várt a behívandó felvidéki képviselők helyzete. Jaross a november 22-i NEP-értekezleten — Rassay szavaival élve — előre áruba bocsátotta őket, amennyiben a Felvidéki Egyesült Magyar Párt nevében kötelezettséget vállalt arra, hogy a kormányt támogatják. Imrédynek valóban igen nagy szüksége volt a 17 szavazatra, azonban a Jaross-pártiak még nem voltak tagjai a törvényhozásnak.

November 23-án a képviselőház napirendi vitájának hátterében valójában a felvidéki képviselők behívásának kérdése rejlett. Az elnök a kormányfő javaslatának megfelelően olyan indítványt terjesztett elő, amely szerint először a felvidékiek behívásáról határoznak, s csak azután kerül sor a kormányprogram vitájára. Marschall Ferenc disszidens képviselő azonban más sorrendet kért: elsőnek a programvitát tűzzék ki azzal, hogy „a Ház a miniszterelnök úr iránt bizalmatlansággal viseltetik”. Javaslata elfogadása esetén Jarossék sem a bizalmi vitában, sem a szavazásban nem vehettek volna részt. Azonban az érdemi tárgyalásra nem is került sor, mert a napirenddel kapcsolatos szavazás már döntött — harmadszori számlálás útján kiderült, hogy a kormány kisebbségben maradt, mert Marschall javaslatára 115-en, az elnököre csak 94-en szavaztak.⁷²

Nem érdektelen a szavazatok összetételének közelebbi vizsgálata sem. A disszidensek, a kiszgazdák, a szociáldemokraták, a demokrata és a liberális ellenzék és a pártonkívüliek egy része, közöttük Bethlen, a kormány ellen foglaltak állást. A NEP megmaradt taborán kívül Imrédyt támogatták a különböző nyilaspártok képviselői is, míg a Matolcsy—Rakovszky-féle csoport szavazatai megoszlottak.

⁷⁰ Függetlenség, 1938. nov. 23.

⁷¹ Újság, 1938. nov. 23. alapján.

⁷² Az 1935. évi április hó 27. napjára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója (a továbbiakban KN. 1935). XX. köt. 296. l.

A kereszténypárt magatartása bizonyos mértékig még a bennfenteseket is meglepte. Mindössze hárman, Friedrich, Töbller és Taufer szavaztak a kormány ellen, a többiek Imrédyre adták voksukat. November 22-én este ugyanis egy „szigorúan bizalmas” megegyezés jött létre a párt és a kormányfő között. Ennek értelmében 1. az Egyesült Kereszténypárt támogatja Imrédy miniszterelnököt az alkotmányos kormányzásban, viszont a miniszterelnök úr a NEP-nek azon részével együtt, amely őt támogatja, Budapest községi politikájában az EKP-ra akar támaszkodni. 2. Az EKP személyileg nem vesz részt a kormányzásban, a törvények előkészítésének munkájába azonban bekapcsolódik oly módon, hogy a törvényjavaslatok benyújtása előtt a párt informáltatni fog.⁷³ A későbbiek során ez a paktum a kormány számára hasznosnak bizonyult, de az adott pillanatban nem menthette meg a bukástól.

Imrédyt a szavazás kimenetele szemmel láthatólag meglepte. „A szavazatok összeszámolása után arca elváltozott és felállt helyéről. Újjai, melyek csodálatosan hasonlítottak a ragadozó madarak karmaihoz, begörcbültek. Szeme kidülledt, ajka állandóan gyorsan mozgott” — írja viselkedéséről egy szemtanú. „Azt kérte az elnöktől, hogy számoltassa meg újra a szavazatokat. Az eredmény azonban maradt. Most azt kérte, hogy ő maga számolhassa meg azokat, és az elnök nem tett kifogást. Az eredmény azonban nem változott. Csak most rogyott vissza székébe és vált arca hamuszerűvé. Tőle a második helyen ültem és minden arcrándulását figyeltem. Megrettentem az emberben dúló indulatok láttán.”⁷⁴

A szavazás után a példátlan események nyomán élénk nyüzsgés uralkodott a dunaparti palota folyosóin. Sokan jóízűen mulattak Friedrich István gúnyos megjegyzésein: „Sohasem hittem volna, hogy ezt megérem! Pesthy Pál az ellenzéken! És Bud János, Uraim! Minden kormányok oszlopa! Bud János! Amikor láttam őt bejönni a baloldali folyosóra, hangosan fel kellett kiáltanom: János, te itt!? Úgy láttam, maga is csodálkozott. Nem ő volt az egyetlen...”

Szemfüles riporterek egy bethleni bon-mot-t is följegyeztek: „Az utolsó évtizedek legalkotmányosabb miniszterelnöke Imrédy Béla, mert ime, ő a parlamentben bukott meg.”⁷⁵

Imrédy kénytelen-kelletlen még aznap este benyújtotta kormánya lemondását a kormányzónak, aki nem nyilatkozott elfogadásáról, hanem a „döntés jogát fenntartotta magának”.

November 24-én régen látott viharos jelenetekre került sor a képviselőházban. A hat perces ülésen hat percig tartott a hangzavar. „Zúg, kavarog az egész ülésterem, senki sem figyel arra, mi történik. A jobboldal tüntet az elnök (a disszidens Kornis Gyula—S. P.) ellen, a baloldal egységesen az elnököt éljenzi.”⁷⁶ A NEP képviselők szavalókórusban üvöltöttek különböző jelszavakat: „Elnök mondjon le!”, „Népfrent kifelé”, mire a disszidensek ütemes „SERMA, SERMA!” kiáltásokkal válaszoltak, célozván Jurcsék elnöki tisztségére a Sertés- és Marhakereskedők Egyesületében... Az elnök viharcsengője még arra a rövid időre is alig tudott csendet teremteni, amíg végre felolvashatta a kormányzó kéziratát, amely november 30-ig elnapolta a Ház üléseit.⁷⁷

A politikai élet forrongása azonban nem csillapult, csupán a színhely változott. A képviselőház ülésterme és folyosói helyett a szállodák és kávéházak

⁷³ BMI Imrédy-per anyagában.

⁷⁴ *Sulyok Dezső: A magyar tragédia.* New York. 1954. 365. l.

⁷⁵ *Magyar Nemzet,* 1938. nov. 24.

⁷⁶ *8 Órai Újság,* 1938. nov. 25.

⁷⁷ *KN (1935) XX. köt. 302. l.*

különtermeiben nyüzsögtek az izgatott honatyák, kombináltak, tárgyaltak, reménykedtek és elcsüggedtek, ki-ki pillanatnyi pártállása szerint. A pártvezérek és a közjogi előkelőségek pedig Horthynál előszobáztak, kihallgatásra várva.

A tárgyalásokra Imrédy is igyekezett megfelelő hangulatot teremteni. Felhasználva összekötöttéseit egyes katolikus ifjúsági körökkel, szimpátiatüntetésre vezényeltette az Emericana zöld tányérsapkás tagjait, majd megjelentek a Kossuth Lajos téren más bajtársi egyesületek tagjai is. Szavalókórusokat alakítottak és épületes kortesízű jelszavakat kiáltottak. „A Házból ki, Sztranyavszky!” „Kornis, Sztranya, egy zsákba, bedobjuk a Dunába!” stb. A tüntetések a következő napokban is folytatódtak, és kiegészültek a régi ÉME módszerekkel — a liberális lapok kiadóhivatali ablakainak beverésével és „zsidókülsejű egyének” tetteleges inzultálásával.⁷⁸ Az ifjúsági tüntetések szervezésében jelentős szerepe volt — saját szavai szerint — Telekinek is: „... amikor bekövetkezett a disszidálás, ... én voltam az, aki az ifjúságot hoztam, azt az ifjúságot, amely azt mondotta, hogy soha nem politizálunk, de ha az úr mondja, akkor megüünk.”⁷⁹

Megindult a felsőbb utasításra megrendelt táviratok áradata a vidéki törvényhatóságoktól és egyéb testületektől, amelyek hűséget esküdtek a miniszterelnöknek. A hangulatkeltő hadjárat elsősorban azt akarta bizonyítani, hogy Imrédy széles tömegbázisra támaszkodik, de nem kevésbé volt fontos legveszélyesebb ellenfeleinek, a pártból kivált neves képviselőknek a lejáratása sem. „Tegnap még tekintélyek voltak, országnagyok és dekoratív személyiségek a magyar parlament élet homlokzatán. Ma már zsidóbérencék és népfrontosok, árulói a reformpolitikának, serviensei és familiárisai a zsidók gazdasági parancsuralmának, akik nem érdemelnek mást, mint azt, hogy kiszolgáltassák őket az utcai tüntetés zsákmányának, amely majd lekanyarítja fejbőrüket, hogy a diadalmas mozgalom wigvamjára akasszák”⁸⁰ — írta Pethő Sándor.

A disszidensek főhadiszállásán, a Hungária-szálló sárga termében, nem sokat törődtek a kormányajtó acsarkodásaival és a tüntetők gyalázkodó versikéivel, mert biztosak voltak a győzelemben. „A folyosón hemzsegnek az emberek: táncoló fiatalság, újságírók, képviselők, pincérek sűrögnek, forognak, beszélgetnek, egymás fülebe súgnak, nevetnek... — olvashatjuk egy újságíró feljegyzéseiben. — A hangulat annyira bizakodó, hogy ellenkező véleményt megköcskáztatni szinte lehetetlen. Ledorongolják az embert.”⁸¹

A tárgyalások első periódusában valóban úgy tűnt, hogy az optimizmus indokolt. Horthy a kihallgatáson megjelent ellenzéki vezéreknek — egybehangzó állításuk szerint — megígérte, hogy elfogadja Imrédy lemondását, Kornis Gyulának kijelentette, hogy aki olyan sikereket írhatott számlájára, mint a Felvidék visszacsatolása, az eucharisztikus kongresszus, s mégsem tud kormányozni, nem való miniszterelnöknek. Bárczy szerint az államfő Eckhardt és Rassay előtt hasonlóképpen nyilatkozott.⁸²

Azonban november 26-án délután döntő fordulat következett be. Teleki szokatlanul hosszú, közel kétórás kihallgatáson volt Horthynál és politikai körökben igen sokat vártak ettől az audienciától. A párbeszédéről természetesen semmi-

⁷⁸ Függetlenség és 8 Órai Újság, 1938. nov. 25.

⁷⁹ OL Kozma-ir. 11. cs. Agy. 1940. II.

⁸⁰ Magyar Nemzet, 1938. nov. 25.

⁸¹ OL R. 226/482. Egy újságíró feljegyzései. (Személye közelebről nem ismeretes.)

⁸² BMI Imrédy-per, Bárczy és Kornis vallomásai.

féle hiteles visszaemlékezés nem maradt fenn, jól tájékozott személyiségek azonban később határozottan állították, hogy Teleki ekkor győzte meg a kormányzót a lemondás visszautasításának szükségességéről, s Imrédy is hasonlóképpen értesült.⁸³ (Telekin kívül Keresztes-Fischer Ferenc is a kormány hivatalban maradása mellett foglalt állást.)

Horthy november 27-én este közölte végső döntését Imrédyvel. „Meghallgatván az irányadó politikai tényezők által javaslatba hozott politikai személyiségek véleményét, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a . . . reformok tekintetében a képviselőház többségének álláspontja és az Ön felfogása között voltaképpen tárgyi ellentét nincs. Kétségtelen, hogy a nemzet az ön további működésétől várja a reformok keresztülvitelét. Azon bizalomnál fogva, amellyel a közelmúltban folytatott eredményes külpolitikai küzdelem folyamán az egész ország által elismert és kipróbált képességei iránt viseltem, a lemondást nem fogadom el.”⁸⁴ A következő napon Kánya Kálmán leköszönt tárcájáról és helyébe Horthy december 10-én Csáky Istvánt nevezte ki külügyminiszterre.⁸⁵ A kormányválság voltaképpen ezzel végetért. Okait, menetét és megoldásának módját mégis érdemes tüzetesebben elemeznünk.

A reform, a „nemzeti újjászületés” jelszava nem 1938 terméke. Már Gömbös óta minden hivatalbalépő kormány új meg új reformokat ígért, s ami végképp elkerülhetetlennek tűnt, az hosszas tanakodás, minuciózus vitatkozás és alkudozás árán idővel megvalósult. Így jött létre politikai téren az új választójogi törvény, szociális téren pedig néhány munkásvédelmi intézkedés, a 8 órás munkaidő, a fizetett szabadság és a minimális bérek bevezetése. További lépések is szükségesnek tűntek a belső feszültség csökkentésére.

A „reformpolitika” folytatásában az uralkodó osztályok valamennyi csoportja egyetértett. Más kérdés volt azonban, hogy az egyes rétegek voltaképpen mit is értettek ezen. Lényeges véleménykülönbségek állottak fenn mind a reformok *mértéke*, mind *módja* tekintetében. A fináncetöke és a vele szövetséges nagybirtok legfeljebb arra volt hajlandó, hogy az úri középrétegeknek az eddiginél nagyobb részesedést biztosítson a pozíciók elosztásánál, *de az engedmények határa — az adott erőviszonyok által megengedett minimum!* A néptömegek elégedetlenségének lecsillapítására pedig elegendőnek vélték a durva erőszak kombinálását „szociális olajsepek”-kel. Jellemző, hogy még az érvényben lévő törvényeket is oly lassan és fogyatékosan hajtották végre, hogy az átlagos munkaidő 1938-ban még mindig meghaladta a nyolc órát és igen sok helyen nem került sor a minimális munkabérek megállapítására sem.⁸⁶

Az úri középrétegek ezzel szemben a reformpolitikán *a teljes őrségváltást* értették. Nem elégedtek meg csupán egyes jólfizetett szinекurákkal és zsíros stallumokkal, hiszen ezek amúgy is csupán egyes képviselők helyzetében jelentettek volna változást. Sokkal többre törekedtek: a „zsidó” burzsoázia vagyoniának megszerzését tűzték ki végső célul. Így hatalmas aspirációikat az antiszemitizmus jelszavaival álcázhatták és meggazdagodásukat a „keresztény nemzeti érdekek” védelmének állíthatták be a „beszivárgott idegen fajjal” szemben.

⁸³ Uo. ld. még Rassay vallomását. (Idézi még *Lackó*: i. m.)

⁸⁴ Függetlenség, 1938. nov. 29.

⁸⁵ Uo. dec. 11. November 28.—december 10. között ideiglenesen Imrédy vezette a külügyminisztériumot.

⁸⁶ *Berend Iván—Ránki György*: Magyarország gyáripara. 1933—1944. Bpest, Akadémiai Kiadó. 1958. 272. és köv. l.

A tömegeknek valójában az úri középrétegek sem akartak többet nyújtani, mint a nagyburzsoázia és az arisztokrácia, de ellenfelei gazdasági és politikai hatalmát ellensúlyozandó, szükségük volt szélesebb társadalmi bázisra. Agitációjukat megkönnyítette, hogy vetélytársaik rovására tehettek demagóg igéreteket, s bár nem mindig nézték jól szemmel a nyilasmozgalom „puccsista” szárnyának akcióit, nem is óhajtották felszámolását, mert a nyilas mumussal való fenyegetőzés megkönnyíthette céljaik megvalósítását.

A „reformok” mértékével kapcsolatos meghasonlásból szervesen következett a megvalósítás módját illető vita. A nagyburzsoázia és a vele szövetséges arisztokrácia a szükségesnek ítélt mérsékelt reformokat a fennálló politikai kereteken belül kívánta megvalósítani és ragaszkodott a bethleni örökséghez, a fasiszta jellegű konzervatív-ellenforradalmi rendszer fenntartásához. Szószólóik jelszava az alkotmány védelme volt, s ezen belül különösen lényegesnek vélték a parlamentáris külsőségek fenntartását. „A parlementre . . . nem a népnek van szüksége, hanem a hatalmon lévőknek. Mert a parlament legbiztosabb levezető csatornája a tömegindulatoknak. Ha nagy a feszültség, egy kormányváltozás, ha még nagyobb, új választás mindig enyhíti a helyzetet és egy időre . . . nyugalmi állapotot teremt. Ha ez nincs meg, a feszültség a hatalmon lévők alatt robban és nyomában jár a forradalom”⁸⁷ — írta Payr Hugó Horthyhoz intézett emlékiratában. Pethő Sándor az „alkotmány” minden körülmények között megőrandó lényegeként a hatalom megosztásának elvét jelölte meg a törvényalkotó és végrehajtó szervek között, valamint „az ellenőrzésnek, a szólásszabadságnak és a kritikának” legalább a törvényhozók számára esorbíthatatlan jogát.⁸⁸

Az úri középrétegek az őrségváltást kivihetetlennek vélték az adott rendszer keretei között, és egyre határozottabban a *totális fasiszta diktatúra* megvalósítását tűzték ki célul. Sőt, éppen azért, mert ezt tekintették a gazdasági pozíciók meghódításának legfontosabb feltételeként, erejüket elsősorban a *politikai formák* megváltoztatására koncentrálták és 1938 őszén Imrédy vezetésével elsősorban e téren erőszakolták a támadást. Ez a politika — mint már korábban utaltunk rá — a kormánypárt kettészakadását eredményezte.

Majdnem teljes egészében elhagyta a pártot a konszolidációs idők politikai gárdája, amely a bethleni konzervatív ellenforradalmiság talaján állott és gazdasági érdekeltségei révén szoros kapcsolatokat tartott fent a finánciókéval és a nagybirtokkal.⁸⁹ Kiléptek többek között: Bud János, aki 1922—31 között fontos gazdasági tárcák élén állott, majd egyetemi tanárként működött s összesen 7 iparvállalatnál töltött be vezető tisztséget; Ángyán Béla, 1922-től 27-ig Bethlen sajtófőnöke, 4 vállalat igazgatóságának tagja; Görgey István, Bethlen egyik bizalmi embere, aki 17 (!) igazgatósági tagsággal rendelkezett; Kenéz Béla, aki Bethlent miniszterelnöksége tizedik évfordulóján az Egységes Párt nevében köszöntötte, egyébként 2 nagyvállalat igazgatósági tagja, és más hasonló habitusú politikusok.

A disszidens csoport jelentős részét a nagybirtokosok, a nagybérlők, valamint a középbirtokosok felső rétegéből kikerült elemek alkották, akik többnyire különböző szintű agrárius érdekképviseleti szervezetekben és intézményekben — OMGE, Gazdaszövetség, helyi gazdasági egyesületek és mezőgazdasági kamarák stb. — fontos tisztségeket töltöttek be. Kiléptek a NEP-ből Bánó

⁸⁷ Horthy Miklós Titkos Iratai (a továbbiakban HMTI). Bpest, Kossuth Kiadó. 1962. 196. l.

⁸⁸ Magyar Nemzet. 1938. nov. 23.

⁸⁹ Az adatokat ld. Országgyűlési Almanach 1935—40, Compassok és az 1935-ös gazdaság-című táblázat.

Iván (801 kh. birtok és 2013 kh. bérlet), Mátyás (3035 kh. bérlet), Nirmsee Pál (3000 kh.), Hollitscher Károly (1221 kh.), gr. Almásy Imre (3293 kh.), Lányi Márton (767 kh.) stb., stb.

A kiléptettek számát gyarapította több prominens jobboldali személyiség is, s néhányan Gömbös Gyula hajdani személyes hívei közül: Bánsághy György, a Reformnemzedék, a Magyar Jövő Szövetség, a MONE, a MOVE és a TESZ egyik vezetője, Lázár Andor és Mikecz Ödön volt miniszterek, Halla Aurél és Tahy László volt államtitkárok, Surgoth Gyula, a fehérterror hírhedt vérbírája és Végváry József, a Turul fővezére.

Különösen fontos volt, hogy a kormánypártból kivonulók élén Sztranyavszky Sándor és Bornemissza Géza állottak, akik eléggé tekintélyesnek és eléggé jobboldalinak tűntek ahhoz, hogy megfelelően fémjelizzék a merész válalkozást. Sztranyavszky Sándorról már augusztusban közli egy bizalmas jelentés, hogy „... elégedetlen helyzetével, mert ő mint a jobboldal vezérférfia lépett be a kormányba, vezetőszeretettel remélt, míg a valóságban csak részortfeladata van”.⁹⁰ Fentebb már ismertettük Imrédy vitáját Bornemisszával még a kormányalakítási tárgyalások során. Bornemissza akkor meghátrált, de nem felejtett... Sértődöttségük azonban legfeljebb csak azt magyarázná, hogy *ők* miért léptek szövetségre a bethlenistákkal, s nem indokolná azt, mi okból követte őket számottevő jobboldali gárda.

A disszidensek megnyilatkozásaiból választ kapunk Imrédyvel való nézeteltéréseik *elvi* háttérének kérdésében. Nyilatkozatuk szerint semmi más nem vezette őket, mint „... az ősi alkotmányhoz való ragaszkodás, valamint a közrendnek minden körülmények között való biztosítása, úgyszintén a hivatali tekintélynek a helyreállítását”.⁹¹ Vezetőik anonym nyilatkozataikban hangsúlyozták, hogy ők sem a párt, sem a kormány ellen nem akartak frondörködni, csupán Imrédyvel fordultak szembe, mert olyan hírek terjedtek el, hogy a „miniszterelnök a párt és a parlament nélkül akar kormányozni”.⁹² Sztranyavszky szenvedélyes hangú képviselőházi filippikájában rámutatott arra, hogy „egy licitáció, egy verseny” folyik a jobboldaliság körül, amelyet ő veszedelmesnek tart; ez rohanás lefelé a lejtőn, Imrédynek pedig meg kellene akadályozni a zuhanást. Azonban „semmiesetre sem lehet helyes politikai cselekedetnek elképzelni, ha az, akinek magának kellene megállítania a lejtőn lefelé folyó versenyt, maga is paripákat fog a verseny szekere elé és résztvesz ebben a versenyben.” Hangsúlyozta, hogy nem érdekli őt a miniszterelnök szekere és a bakon ülő, de törődik a rajta lévő értékekkel, amelyeknek „a lejtő végén összetörniök nem szabad”.⁹³

Szavaiból mélységes aggodalom csendült ki, a jövőtől való félelem szólt meg. Társaival együtt felismerte Imrédy politikájának végzetes perspektíváját — a hagyományos uralkodó osztályok fokozatos kiszorulását a hatalom közvetlen gyakorlásából. Sztranyavszky a „bekövetkezendő tények előrevetett árnyékáról” beszélve híven érzékeltette *az úri középrétegek, elsősorban a közép-birtokosok és a magasabb államhivatalnokai csoport jelentős részének rettegését a német fasizmus átplántálásának várható következményeitől*. Ők a dél-európai fasizmusok konzervatívabb metódusait mindig nagyobb szimpátiával szemlélték,

⁹⁰ Ld. a 16. sz. jegyzetet.

⁹¹ Pesti Hírlap, 1938. nov. 23. és Ujság, 1939. febr. 5.

⁹² Uo.

⁹³ KN (1935) XX. köt. 284. l.

mint a náci módszereket. Nem véletlen, hogy Gömbös a magyarországi belpolitikai viszonyok között — a külpolitikai orientációtól függetlenül — inkább Mussolini és Salazar útját látta követhetőnek, mint Hitlerét.

Milotay egyik cikkében nyomatékosan hangsúlyozta, hogy Imrédy nemcsak „szilárdan áll a demokratikus fajvédő irányzat mellett”, de „... még Gömbösnél és Darányinál is nagyobb nyomatékot ad neki”.⁹⁴ Gömbös hívei úgy látták, hogy Imrédy *túllép* a néhai vezérük által kijelölt határokon, és politikája végzetes perspektívát mutat. Az úri középrétegek vagyonosabb, bizonyos hatalmi pozíciókat birtokló csoportjai különösen veszélyesnek tartották Imrédy kísérleteit a „népi” szélsőjobboldallal való szövetkezésre. Nem bíztak abban, hogy éppen neki, a száraz pénzügyi szakembernek sikerülne kordában tartania és szolgálatába kényszerítenie azokat a tömegeket, amelyeket az elégedetlenség a nyilasok féktelen szociális demagógiája nyomán a szélsőjobboldalra sodort. Sokkal valószínűbbnek vélték, hogy ő lesz a nyilasok rabja, s akarva-akaratlan nekik kövezi az utat.

Különös elégedetlenséget váltott ki Imrédy kacérkodása a földreform gondolatával. Kaposvári programja lényegesen többet ígért e téren mint Gömbös telepítési törvénye, s ez a körülmény már önmagában is elegendő magyarázatot adhat arra, hogy miért fordult szembe Imrédyvel oly sok földbirtokos.

S itt van a másik égető probléma — a zsidókérdés! Vegyes érzelmekkel szemlélték az újabb rendezés körül kibontakozó hecckampányt és aggódva tetették fel a kérdést — vajon nem csap-e át a zsidóvagyonot követelő uszítás a magántulajdon elleni általános támadásba.

Különösen nagy felháborodást váltottak ki az első hírek arról, hogy Imrédy a kormánypárt helyébe egy általa létrehozandó, teljesen új mozgalmat kíván állítani (részletesebben ld. 70. l.), s az első lépések már meg is történtek a szervezkedés megindítása érdekében. A miniszterelnök e tekintetben is túllicitalta a gömbösi kezdeményezést, amely a már *meglévő* kormánypártot akarta totális párttá fejleszteni. Hozzá kell tennünk, hogy a Marton Béla által irányított erőfeszítéseket annak idején még Gömbös táborán *belül* is meglehetősen bizalmatlanul és ellenszenvvel figyelték, hadd utaljunk itt csupán a közismert Kozma—Marton ellentétre. Érthető, hogy Imrédy elképzelései egy új gárdával kiépítendő új szervezetről határozott ellenállásba ütköztek a NEP-en belül, annál is inkább, mert hangsúlyozottabb szociális demagógiát ígértek. A nyilasokkal való konkurrálás szándéka e tekintetben egyáltalán nem volt megnyugtató. Sztranyavszkyék tudták jól: ahhoz, hogy Imrédy a nyilasoktól elhódítsa táborukat, túl kell őket licitálnia és még többet kell ígérnie, sőt éppen neki, múltjánál fogva, hitele érdekében egyet s mást meg is kell valósítania. A következményektől való félelem azonban korántsem szorítkozott csupán a disszidensekre. Kozma György beszámoló naplójában arról, hogy 1938 októberében egy alkalommal együtt vacsorázott a NEP szélsőjobboldali képviselőivel. Jelen voltak többek között Marton Béla, Jurcsák Béla, Bárczay János, Csicsery-Rónay István és a Miskolczy fivérek. „Az volt a benyomásom róluk — írja a továbbiakban —, hogy túldübörgött rajtuk az idők szekere. Ők indították el a szélsőjobboldali forradalmi szellemet és *aggodalommal nézik, hogy a jobboldali hangsúly már nem náluk, hanem a nyilasoknál van.*”⁹⁵

⁹⁴ Új Magyarország, 1939. febr. 5.

⁹⁵ OL Kozma, ir. 27. cs. Kozma György naplójegyzetei. 1938. okt. 19. (Kiemelés tőlem — S. P.)

A jobboldalon belüli meghasonlásban jelentős szerepet játszottak a külpolitikai tényezők is. A németek magatartása Kárpátalja kérdésében s erősödő gazdasági penetrációjuk egyfelől haragot és sértődöttséget, másfelől félelmet és féltékenységet váltott ki, amely nyilvánvalóan éppen azon csoportokban jelentkezett különös nyomatékkal, amelyek összeegyeztethetetlenek vélték hatalmi érdekeikkel a náci módszerek átültetését a hazai belpolitikába. A magyarországi német kisebbség mindinkább ötödik hadoszlopszerű szervezkedése okozta aggodalmak és a kormány meghunyászkodó magatartását kísérő felháborodás még tovább mélyítette a szakadékot Imrédy és a NEP-en belüli ellenzéke között.

A külpolitikai megfontolások ugyanakkor korlátozták is a pártbomlás mértékét. Úgy véljük, hogy az agrárfrakció zöme, különösen pedig a Cs-csoport, amelynek aggályait, a „szélfifogási” politika következményei terén Kozma György fentidézett sorai világítják meg, elsősorban következetes németbarátsága miatt támogatta továbbra is Imrédyt, s különösen óvakodott attól, hogy bírálataiban egy platformra kerüljön az óvatosabb külpolitikát követelő ellenzékkel.

A kormányzó, mint láttuk, Imrédy hivatalban maradása mellett döntött. Horthy lépését a kortársak elsősorban azzal magyarázták, hogy Teleki az említett november 26-i kihallgatáson a tüntetésekre hivatkozva megfélemlítette őt azzal, hogy Imrédy lemondatása esetén „jobboldali forradalom” tör ki. Emlgették azt is, hogy a budapesti német követ személyesen járt közbe a kabinet hivatalban maradása érdekében.⁹⁶

Ezek az indokolások valóban tartalmazzák a valóság egyes elemeit. A nyílt „forradalom” azonban minden hangoskodás ellenére sem tűnt a közeljövő eshetőségének. A közvetlen német beavatkozásról sem tanúskodnak hiteles dokumentumok és az adott időben ilyen formában nem is tartjuk valószínűnek. Elképzelhető, hogy Erdmannsdorf állítólagos akciójának hírért — Imrédyék koholták és terjesztették, azt bizonyítandó, hogy Berlin támogatására minden körülmények között számíthatnák.⁹⁷

Véleményünk szerint az Imrédy-kormány újra kinevezésében igen lényeges szerepet játszott az a körülmény is, hogy egy koalíciós megoldásnak nem jöttek létre feltételei. A disszidens tábor, bár képes volt arra, hogy más tényezők közbejöttével megbuktassa a kormányt, semmiképpen nem látszott olyan politikai erőnek, amely köré tartós többség kristályosodhatnék ki. „... A tömeges kilépés célja, a kormány leszavazása bekövetkezett ugyan, de a siker, az erkölcsi megkönnyebbülés és a következmények levonása gyászosan és reménytelenül elmaradt” — állapította meg a Nemzeti Újság kommentátora. — „A parlamenti helyzetet sikerült felborítaniok, és most itt álltak, nem tudtak vele mit kezdeni.”⁹⁸ Kiderült, hogy az ellenzék híján van minden átütő erőnek, s megszottsága semmivel sem csekélyebb, mint azok, amelyek korábban a NEP-et osztották frakciókra. „Abban az alkalmi együttműködésben, amellyel a liberális demokrata baloldal segített Imrédy Bélát leszavazni, nem volt semmiféle politikai azonoság — állapította meg Zsolt Béla, — . . . még kevésbé az alkotmányos jobboldallal való további együttműködés szándéka. Ezt . . . a liberális és demokrata politika még akkor is elutasítaná magától, ha nem utasítaná el ugyanilyen mérvben a kormánypártból kivált jobb- és szélsőjobboldaliak csoportja is.”⁹⁹ Azon-

⁹⁶ BMI Imrédy-per. Ld. különösen Rassay, Kelemen és Rátz Kálmán vallomásait.

⁹⁷ PI Archívum, Népszava szerk. 1939/4.

⁹⁸ Nemzeti Újság, 1938. nov. 25.

⁹⁹ Újság, 1938. nov. 27.

ban nemcsak az itt említett törésvonal tagolta szét az Imrédyt megbuktató pillanatnyi koalíciót.

A NEP-ből kiváltak csoportja már a győzelem utáni első órákban lényegében kettészakadt. Bornemissza és Mikecz vezetésével több képviselő kifejezetten elhatárolta magát minden olyan szövetkezéstől, amely a legescsekélyebb eltérést is jelentené a „következetes jobboldaliságtól”.¹⁰⁰

A disszidens táboron belül a „csáklyások” és a „gömbösiánusok” vetélkedése *mélyebb gyökerű* volt, mint a pártban maradt és a kilépett jobboldaliak nézeteltérése, nem is szólva a Kisgazdapárthoz való viszonyukról. Egy új kormánypárt terve éppen ezért fölöttébb kilátástalannak tűnt és semmi esetre sem napok alatt megvalósítható feladatnak. Ilyen körülmények között egyetlen politikus nem vállalkozhatott arra, hogy kormányt alakítson, hiszen ez esetben szembe kellett volna állania az Imrédyt támogató erőkkel *anélkül*, hogy szilárd és homogén bázisra támaszkodhatott volna. Véleményünk szerint Teleki, aki elsősorban számításba jött Imrédy utódjaként — Kornis is őt ajánlotta homo gubernatorisként a kormányzónak —, elsősorban ezért nem vállalta az adott helyzetben a kormányalakítást, azon túl, hogy nem értett egyet sem a disszidálás tényével, sem módjával. Elhatározását feltehetően külpolitikai megfontolások is motiválták. Nyilvánvaló volt, hogy a németek inkább Imrédyvel, mint ellenfeleivel rokonszenvennek, s ez is szükségessé tette, hogy a miniszterelnök *átmenetileg* hivatalában maradjon, mindaddig, amíg a külpolitikai körülmények alakulása nem teszi lehetővé leváltását Berlin különösebb nehezítése nélkül, vagy esetleg annak ellenére is.

Bár valószínűtlennek tartjuk, hogy a kormányzót Erdmannsdorf közvetlen beavatkozása késztette volna az Imrédy-kormány lemondásának alutasítására, Németország rokonszenvének biztosítása a magyar uralkodó osztályok egésze számára a további revízió alapvető feltételének tűnt. A birodalmi fővárosban mindenestre örömmel kommentálták a hírt, de még ennél is melegbben üdvözölték Kánya távozását és helyébe Csáky kinevezését.

IV.

A magyar külpolitika fő célkitűzése 1938—39 fordulóján az volt, hogy szabad kezet nyerjen Kárpát-Ukrajna elfoglalására. A novemberi önálló akciót letiltó döntést a kormány azzal a hátsó gondolattal akceptálta, hogy „a németeknek nyújtott újabb kedvezmények révén majd a náci Németország segítségével fog e terület birtokába jutni”.¹⁰¹ Kánya politikája azonban már régóta botránykő volt mind a birodalmi kancelláriában, mind a Wilhelmstrassen. „Kányával valahogy úgy volt az eset az utóbbi időben — írja egy berlini jelentés —, hogy a magyar—német baráti együttműködésről stb. néha-néha hangoztatott kijelentései egyenesen dühbe hozták az itteni köröket.”¹⁰² Berlin elégedetlensége a magyar külpolitikával a nyilvánosság előtt is kifejezésre jutott. „Az egységesen irányított német sajtó... a müncheni megegyezés óta nem talál barátságos

¹⁰⁰ Mikecz és Bornemissza 14 társukkal külön „fajvédő” parlamenti csoportot alakítottak, amely Gömbös 1924-es programját tekintette irányadónak. Sztranyavszkyék kb. 40 képviselővel ugyancsak önálló csoportosulást képeztek, amely a „keresztény népi nemzeti gondolat” és a „magyar alkotmányosság” jegyében óhajtott működni. (Pesti Hírlap és Ujság, 1938. dec. 1. és 2.)

¹⁰¹ *Ránki György*; Emlékiratok és valóság. 69. l.

¹⁰² OL Küm. pol. 1939—21/7—225. sz. Gellért Andor jelentése.

hangot Magyarországgal szemben . . . A német rádió egyes híradásai (szerint) egy kifeleződő ellentét van kifejlődőben a két ország között.”¹⁰³

Csáky megbízatásának az volt a célja, hogy a magyar uralkodó osztályok számára kedvezőtlenül alakuló helyzetet felszámolja. „Munkámat elsősorban azért vállaltam, hogy a magyar—német hagyományos jóviszonyt helyreállítsam” — közölte Sztójayval.¹⁰⁴ Politikájának elvi alapjait újévi cikkében részletesen is kifejtette. Szerinte a tengely még korántsem érte el hatóerejének tetőpontját, ezért előretörése nem rövidéletű, hanem egyenesvonalú és feltartóztatatlan. A világ fokozatosan két táborra oszlik, és ezért „. . . ugyanazzal a meggyőződéssel senki sem vallhat két hitet egyszerre”.

„Nyilvános manifesztációkat” is szükségesnek ítélte a bizalom megőrzése érdekében. „Ismernünk és nagyra becsüljük az antikomintern-paktum horderejét . . . Sajnálattal állapítottuk meg a Népszövetség süllyedését.”¹⁰⁵ A célzások félreérthetetlenek — a százszázalékos tengelybarát irányvonalnak megfelelően Magyarország kész csatlakozni az Antikomintern-paktumhoz és kilépni a Népszövetségből. Az új külügyminiszter megnyilatkozásait a németek kedvezően fogadták. „Itt alkalmasnak tartották ezeket, . . . hogy a közeledésre irányuló szándékának őszinte jelleget tulajdonítsanak, amit Kánya pl. sohasem ért volna el” — írta Gellért Andor, a Revíziós Liga berlini titkára.¹⁰⁶

Csáky kezére játszottak az 1938 végi romániai események is. November 29-ről 30-ra virradó éjszakán több társával együtt agyonlőtték Zelea Codreanut, a Vasgárda vezérét, és szigorú intézkedéseket léptettek életbe a terroristák megfékezésére. A román szélsőjobboldal elleni lépések megingatták azoknak a német párt- és kormányköröknek a befolyását, amelyek Romániát favorizálták Magyarországgal szemben. „Vasgárda vezér és társai meggyilkolása itt egészen Hitlerig súlyos benyomást keltett és román királlyal szemben legmélyebb ellenszenvet váltott ki . . . Imrédy kormány reformterveivel szemben határozott érdeklődést tapasztaltam”¹⁰⁷ — jelentette a berlini követ. A magyar és román belpolitikai fejlemények kontraszthatása németországi látogatása előestéjén különösen kedvező volt a külügyminiszter számára.

A január 14-i minisztertanács véglegesen döntött az Antikomintern-paktumhoz való csatlakozás kérdésében és elhatározta, hogy Magyarország megfelelő ürüggyel kilép a Népszövetségből.¹⁰⁸ Érthető, hogy ilyen előzmények után Csáky már január 17-én, egy nappal Hitlerrel és Ribbentropmal folytatott tárgyalásait követően, táviratilag közölte, hogy a németek „. . . (az) Imrédy-kormányt mindenképpen támogatni kívánják, ha szükségesnek látom, ennek sajtóban is kifejezést fognak adni. Külügyminisztérium hivatalos lapjában legközelebb kilátásba van véve”.¹⁰⁹ Visszatérte után Csáky hangsúlyozta, hogy megbeszélései eredményeképpen „Németország és Magyarország kapcsolatában most egy új éra kezdődik”.¹¹⁰

Amilyen bizalommal teli légkörben indult Imrédy kormányelnöki működése 1938 májusában, olyan súlyos belpolitikai feltételek közepette folytatta tevékenységét lemondásának visszautasítása után. Egyelőre Horthy állásfog-

¹⁰³ OL Küm. pol. 1938—21/7—1527. sz. A müncheni főkonzul jelentése.

¹⁰⁴ OL Küm. Számjeltáviratok. 21/1938. Kimenő. Berlin. dec. 31.

¹⁰⁵ Függetlenség, 1939. jan. 1.

¹⁰⁶ Ld. a 102. sz. jegyzetet.

¹⁰⁷ OL Küm. pol. Számjeltáviratok. Bejövő. Berlin. 241. sz. 1938. dec. 4.

¹⁰⁸ OL MT jkv. 1939. jan. 14.

¹⁰⁹ OL Küm. Számjeltáviratok. Bejövő. Berlin. 9. sz. 1939. jan. 17.

¹¹⁰ OL MT jkv. 1939. jan. 20.

lalása biztosította a kormány létét, s a disszidensek ezt kénytelen-kelletlen tudomásul vették, sőt három képviselő vissza is lépett a NEP-be. A kívülmaradtak hangsúlyozták, hogy „ok nélkül” nem csinálnak nehézségeket és módot nyújtanak arra, hogy a kormány reformterveit a parlament elé terjessze.¹¹¹ Ebből értelemszerűen következett, hogy az ellenzék nem ragaszkodott a bizalmi szavazáshoz.

A disszidensek meghunyászkodását látva Imrédy még a november 29-i NEP értekezleten kijelentette, hogy „... megerősödöttek meg előre, kicsinyes kompromisszumok és a parlamenti aritmetikát szem előtt tartó alkudozások nélkül”. Azonban nagyon is jól tudta, mennyire fontos számára az oly hetykén kezelt képviselőházi helyzet, s ezért imperatív hangnemben a legsürgősebben megoldandó kérdésként vetette fel a felvidéki képviselők behívását. „... Joguk van helyet foglalni a magyar parlamentben és mindaddig, amíg a parlament velük ki nem egészül, további tárgyalásra nem kerülhet sor.”¹¹² December 5-én az ünnepélyes bevonulási aktus meg is történt, s ezzel Imrédy komoly győzelmet aratott.

A képviselőházi pártok és csoportok ereje 1938 december elején így alakult:¹¹³

Nemzeti Egység Pártja	99
Disszidensek	62
Kisgazdapárt	23
Felvidéki képviselő csop.	17
Egyesült Kereszténypárt	15
Pártonkívüli	12
Szociáldemokrata Párt	11
Keresztény Nemzeti Szoc. Front	8
Liberális Pártok	7
Nyilas Pártok	4
Reformnemzedék	2
Népakarat Párt	1
Betöltetlen	1
Összesen	262

Az ellenforradalmi korszak parlamentjének történetében először fordult elő, hogy a kormány nem támaszkodhatott túlnyomó abszolút többségre. A NEP, a felvidékiek és a nyilasok támogatása mindössze 130 biztos szavazatot jelentett a 261-ből, s bár számítani lehetett a Kereszténypártra és egyes pártonkívüliekre is, Imrédynek esetről-esetre kellett „összekéregtetnie a szavazatokat”.¹¹⁴

A nemzetközi fejlemények szükségessé tették a magyar uralkodó osztályok számára az ország hadi potenciáljának mind erőteljesebb fokozását. Lényegesen meggyorsult a fegyverkezés üteme. 1938 őszén a kormányzat felemelte a győri program első két évére esedékes közvetlen katonai beruházások összegét.¹¹⁵ A háborús készülődés szerves részeként Bartha Károly december 7-én benyúj-

¹¹¹ Ujság, 1938. nov. 29.

¹¹² Függetlenség, 1938. nov. 30.

¹¹³ Pesti Hírlap, 1938. dec. 1. alapján.

¹¹⁴ Magyarország, 1939. jan. 14.

¹¹⁵ Berend—Ránki: i. m. 290. l.

totta a honvédelmi törvényjavaslatot, amelynek célja „... az ország minden erőforrását egységes irányítás mellett a honvédelem szolgálatába állítani”.¹¹⁶ Nemcsak a külpolitikai helyzet alakulása tette indokolttá ezt a lépést az adott időpontban, hanem a belpolitikai körülmények is. Imrédy *lélekzetvételi szünetet* igényelt, mielőtt további lépéseket kockáztatott volna meg a totális fasizista diktatúra kiépítése érdekében. Mi más lehetett erre alkalmasabb, mint a nacionalista-militarista uszítás új hullámának felkorbácsolása, amelyet a bécsi döntés utáni diadalmámor megfakulása és a kárpátaljai kudarc nyomán járó csalódottság még inkább indokolttá tett? Számításai helyesnek bizonyultak, mert a parlamenti tárgyalások során kormánypárti, disszidens és polgári ellenzéki képviselők egyaránt hangoztatták, hogy a honvédelmi törvény *közös érdekeiket szolgálja*.

Imrédy a novemberi válság tanulságain okulva, elsősorban a jobboldal széttöredezett egységét igyekezett helyreállítani, s arra törekedett, hogy közös plattformot teremtsen a kormánypárt, a disszidensek gömbösiánus elemei, a kereszténypárt és esetleg a kiszagdapárt összefogására a konzervatív-liberális csoportok ellen. Az együttműködés alapjaként különösen alkalmasnak tűnt az új zsidótörvényjavaslat, amelyet Sztranyavszkyék, Bornemisszáék és Eckhardték lényegében nem kifogásoltak, s a kereszténypárt zöme is akceptált.

A tervezetet december 22-én Antal István szövegezésében Tasnády-Nagy András igazságügyminiszter terjesztette a NÉP pártértekezlete elé, amely egyhangúlag jóváhagyta s a következő napon, mielőtt a karácsonyi szünet megkezdődött volna, az igazságügyminiszter benyújtotta a képviselőházban.¹¹⁷

Az új zsidótörvény-javaslat lényegesen eltért elődjétől. Az 1938. XV. tc. nem azt határozta meg, hogy ki tekintendő zsidónak, hanem azt, hogy paragrafusai kire *nem* vonatkoznak. A már idézett végrehajtási utasítás a „hiányt” pótlandó, lényegében felekezeti alapon szabályozta a törvény hatókörét. Az új javaslat *akérdést faji alapon* döntötte el. „... Az, aki az izraelita hitfelekezet tagja, *együttal a zsidó faji közösséghez is tartozik*, és természetes az is, hogy az izraelita hitfelekezethez tartozás megszűnése *nem eredményez változást* a faji közösséghez való tartozás tekintetében”¹¹⁸ — mondja a miniszteri indokolás.

Feltűnő a zsidók alkalmazási, ill. felvételi arányszámának nagymérvű esökkenése. Az első zsidótörvényben megszabott 20% helyébe 6—12% lépett. Az első zsidótörvény kifejezetten csak a zsidó értelmiségi és alkalmazotti rétegek életlehetőségeit korlátozta. Az új javaslat azonban már a zsidónak nyilvánított közép- és nagyburzsoáziát is érintette. A második zsidótörvény lényege — *a gazdasági őrségváltás* megindítása a hiteléletben és a gyáripárban az újburzsoá és államhivatalnoki csoport érdekében. Imrédy hangoztatta, hogy „... a javaslat azt célozza, hogy az a tőke, amely Magyarországon van, *keresztény irányítás* alatt működjék”.¹¹⁹

Imrédy már a kaposvári beszédében új földbirtokpolitikai intézkedéseket ígért, s végül hosszas huzavona és tárgyalások után a zsidótörvénnyel egyidejűleg ismertette a kormánypárttal a tervezett rendezés alapelveit, amelyek alapján a január 10-i minisztertanács jóváhagyta a parlament elé terjesztendő javaslatot.

¹¹⁶ KN (1935) XXI. köt. 262. l. 1939. jan. 17.

¹¹⁷ A javaslat ismertetését ld. Magyarország Évkönyve. 1938. 28—29. l. Az 1939. IV. tc. a parlament által eszközölt változtatások következtében több ponton eltér az eredeti javaslatától, de a módosítások nem érintik a törvény lényegét.

¹¹⁸ M. T. 1939. 131. l.

¹¹⁹ OL Ogy. biz. jkv. XVII. köt. 524. l.

Az elképzelések szerint kb. egymillió hold kerülne felosztásra kishasznóbérleti akció formájában.¹²⁰

A javaslat persze korántsem hozott volna gyökeres változást a magyarországi földtulajdonviszonyokban. Imrédy maga sem óhajtotta a nagybirtokrendszer gyökeres felszámolását, s főként az ütem tekintetében hirdetett különös óvatosságot. „Minden földbirtokpolitikai változás . . . maga után von bizonyos változásokat, amelyeket a lehetőség szerint ki kell küszöbölnünk — fejtegette egy interpellációra válaszolva —, . . . a termelési szempontra elsődleges figyelemmel kell lennünk. Ez . . . teszi . . . kötelességünké, hogy a földbirtok megoszlásában szükségszerűen keresztülviendő igen nagymérvű változás egy evolúciós folyamat során álljon elő . . . Nem lehet arról szó, hogy egyik napról a másikra hirtelen átállítsuk a nagybirtokrendszer kisbirtokrendszerre.”¹²¹

Imrédynek tekintettel kellett lennie a klérus álláspontjára is. Serédi hercegprímás kérte a miniszterelnököt, hogy az egyházi nagybirtokot vonja ki a kötött birtok fogalma alól, és egyéni tulajdonként kezelje.¹²² A kormány nem nélkülözhetette az esztergomi szóra hallgató kereszténypárt szavazatait a parlamentben, ezért honorálta Serédi kívánságát.

Várható volt, hogy a nagybirtokosok még így is késhegyig menő ellenállást tanúsítanak majd, és súlyos politikai harcokat ígért a második zsidótörvény keresztülvitele is. A megoldásra vezető lehetőségeket részletesen elemezte Imrédy 1939. január 25-én készült feljegyzése e két javaslattal kapcsolatos alternatívákról.¹²³ „A kormánynak a képviselőházban való többsége aránylag kicsi . . . a többi alkotmányos tényezők felfogása nem mindenben fedi . . . felfogását, s ennek következtében megvan a lehetőség a . . . benyújtott javaslatok törvényerejűre emelkedésének megakadályozására, vagy legalább is lényeges módosítására”.

Az egyik megoldási lehetőség a szokásos úton való tárgyalatás, amelynek során a zsidótörvénnyel kapcsolatban nem várható lényeges módosítás, a földbirtokpolitika vitás kérdéseiben pedig kompromisszum jöhet létre. Nagy kérdőjel azonban a felsőház magatartása, amely esetleg mindkét javaslatot elveti — ez esetben pedig elkerülhetetlen, hogy a szükségszerűen kiírandó új választások a felsőház konzervatívizmusát támadó jelszavak jegyében menjenek végbe, s így az ellentétek kieleődnének.

Lehetséges volna az is, hogy a javaslatokat olyan enyhített formában terjesszék a parlament elé, hogy megszavazásuk mindkét házban biztosra vehető. Ez esetben viszont a kormánynak vállalnia kellene az öndejavulás ódiómát és a szélsőjobboldali izgatás elvfeledással is vádolhatná. A kormány tömegbázisa leszűkülne és a rövidesen esedékes új választásokon a szélsőségek oly mértékben törnének előre, hogy „gyenge kilátások volnának egy megfelelő parlamentre”. Esetleg a közvéleményben az a nézet is elterjedne, hogy a kormány „felsőbb nyomásra” — vagyis Horthy befolyására — vonult vissza, aminek még a látzata is kerüendő.

A kiutat a memorandum szerzője, minden valószínűség szerint maga Imrédy, egy harmadik megoldásban látta: „Még a törvényjavaslatok megvitatása előtt szükséges volna az új választások kiírása. A kormány az eredeti törvényjavaslatokkal indulhatna harcba, amelyek elég határozottak és újító jellegűek, minden túllícitálás megakadályozására. Ily módon biztosítani lehetne a meg-

¹²⁰ OL MT jkv. 1939. jan. 10.

¹²¹ KN (1935) XXI. köt. 68. l. 1938. dec. 14.

¹²² *Macartney*: i. m. I. köt. 325. l. (Kovrig Béla személyes közlése.)

¹²³ BMI Imrédy-per anyagában.

felelő többséget, amely módot nyújtana felelősségteljes és határozott reformpolitikára.”¹²⁴

Más értesülések is megerősítik, hogy Imrédy új választások révén szeretne volna pozícióit megszilárdítani, mielőtt még további lépéseket tenne a totális fasiszta diktatúra megvalósítása érdekében. A parlament folyosóin a kormány titkos hírvívői már szerte terjesztették, hogy általános választások lesznek, Imrédynek zsebében van a kormányzó felhatalmazása a képviselőház feloszlatására. „Imrédy érzi, milyen lehetetlen a helyzete, ebből akar új választásokkal kimenekülni.”¹²⁵

A kormánypárttal adott állapotában semmiképpen sem vághatott neki győzelem reményében egy választási hadjáratnak. Korábban utaltunk arra, hogy már augusztus elején szűk baráti körben kifejezte bizalmatlanságát a NÉP iránt. Időközben elégedetlensége mind szembetűnőbbé vált. Érdemes felfigyelnünk arra, hogy Kaposvárott sem NÉP-, hanem gazdaggyűlést hirdetett. A szokásos pártvacsorákon néhanapján megjelent ugyan, de némán, hideg megvetéssel figyelte a honatyák jovialis társalgását. Nem is titkolta, mennyire lenézi a parlament többségi pártjának képviselőit, akiket Kornis Gyula szerint „agyproletároknak” nevezett . . .¹²⁶ A T. Ház valóban nem volt félelem és gáncsnélküli lovagok gyülekezete, Imrédyt azonban nem a szellemi és erkölcsi nivó aggasztotta, hanem az a felismerés, hogy a Nemzeti Egység Pártjának nincs az országban semmiféle tekintélye. Lányi Mártonnak, a képviselőház alelnökének kifejtette, hogy „nincs az országban 30—35 éves ember, aki ebbe a pártba lépne”.¹²⁷

1938. november 13-án kelt memorandumában még nyiltabban fogalmazta meg elégedetlensége alapvető okát: „A pártnak személyi összetétele, az a körülmény, hogy nem egyívású rezsimeket egyformán kiszolgált, a mai időben nem alkalmas arra, hogy tömegeket magához vonzzon.”¹²⁸

Ez a helyzet Imrédy véleménye szerint azzal a veszéllyel járhat, hogy az elégedetlen elemeket, főleg a „keresztény” értelmiséget és az ifjúságot a nyilas szervezetek hódítják el. Az üldözés, a rendőri-adminisztratív módszerek taktikáját nem tartotta szerencsésnek. Bizonyosra vette, hogy a németek sem látnák szívesen a nyilasokkal való erélyes leszámolást, másrészt úgy vélte, hogy az erőszakos fellépés mártírokat teremtené, s csak fokozná a nyilasok népszerűségét. Ezért egy olyan mozgalom megszervezését ajánlotta, amely képes arra, hogy sikeresen konkurráljon velük, elvonja tőlük a tömegeket.

Már 1938. októberében megtörténtek az első lépések az új keretek létrehozására. A szervező tevékenység két, egymással szoros kapcsolatban álló vonalon indult meg. Megalakult az ún. „1938-as kör”, amelynek Imrédy kettős szerepet szánt: a jobboldali fiatal értelmiség elitjét kívánta tömöríteni, s egyúttal olyan jegeccsedési pontnak szánta, mely köré fel lehet építeni a szélesebb rétegeket, a „plebszt” átfogó szervezetet.¹²⁹

November hatodikán a Népszava, a 8 Órai Újság és a Magyarság, tehát eléggé különböző olvasóközönséghez szóló lapok szinte szó szerint egybehangzó részleteket közöltek az életrehívandó „Magyar Front”-ról. Az új alakulás élén

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ PI Archívum, Népszava szerk. 1939/4.

¹²⁶ BMI Imrédy-per, Kornis vallomása.

¹²⁷ Uo. Lányi vallomása.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ 8 Órai Újság, 1943. febr. 22.

vezérként Imrédy állana, főszervezője Marton Béla lenne, akit részben saját frakciójából, részben a Bárczay-féle agrárcsoportból még kb. 40 képviselő követne. Csatlakoznék még a Rajniss-féle Nemzeti Front, a MOVE, az 1938-as kör, a Matolcsy-Meizler párt, a frontharcosok egy része, a Nemzeti Munkaközpont, az EMSzO és a KALOT.

Az országot négy területre osztanák — Dunántúl, Duna-Tisza köze, Tiszántúl és a Felvidék —, amelyek élére a Gauleiterek mintájára „kerületi biztosok” kerülnének. Az SA szerepét R. O. néven működő rendosztagok töltenék be, tagjai kék ingből, bricseszából, csizmából és karszalagból álló egyenruhát viselnének. „Felvonulások, esetleg uniformisok hordása is tervbe vétetnék . . . A szervezet rendfenntartás szempontjából is készen állna az aktív fellépésre.” Azok a jelenségek, amelyek 1939 elején a MÉM megalakulásával kapcsolatban megfigyelhetők, alátámasztják a sajtó értesüléseinek hiteles voltát. A novemberi bel- és külpolitikai helyzet azonban nem volt kedvező a kísérletezéshez, és az új szervezet zászlóbontását elhalasztották. A kormányváltás után, részben éppen annak tanulságain okulva, annál nagyobb ütemben indultak meg az előkészületek. A NEP képviselőkkel Kolosváry-Borcsa beszélte meg a teendőket, Incze Antalnak, Imrédy bizalmas munkatársának jutott az a feladat, hogy „azokat az értékes magyar elemeket” toborozza, akik megértik Imrédy szándékát és hajlandók beállni a sorba.¹³⁰ A december 13-i NEP elnöki tanácsülésén terjesztette be a miniszterelnök konkrét tervét az új mozgalomról, amelyet egyhangúlag elfogadtak.¹³¹

1939. január 6-án nagy izgalom uralkodott a pesti Vigadó környékén. Sorra gördültek a Vörösmarty-térre az előkelőségek autói. A háromszoros rendőrkordonon csak az juthatott át, aki egy kis sárga kartonjegyet tudott felmutatni. A nagyteremben szokatlan dekoráció lepté meg az érkezőket. A pódium háttérét óriási nemzetiszínű drapéria borította, és a fehér mezőben eddig még soha nem látott jelkép díszelgett — arany kör, az apostoli kettőskereszttel és hármashalommal, s rajta egy jobbra ugró, fejét hátrafordító aranyszarvas.¹³² Az emelvény két oldalán 20—20 zászlótartó állott különös öltözékben: fekete csizma vitézkötéses nadrággal, sujtásos kabát, fehér ing, hosszú fekete nyakkendővel, lehajlító szélű zsinóros Boeckay-főveg. Az elnöki asztalnál megjelenő Imrédy, Rátz és Hóman hasonló ruhát viseltek, de a girhesen sovány Imrédy és az abnormisan elhízott Hóman fölöttébb groteszk látványt nyújtottak az egybegyűlteknek. A közönség természetesen szigorúan exkluzív volt, még a NEP képviselők és a főispánok sem kaptak valamennyien meghívót,¹³³ Imrédy kifejtette a beszédében, „hogyan olyan politikai keretet akar teremteni, amelyben jelenlegi politikai barátain és támogatóin kívül új erők is helyet és tért kapnak a közös munka elvégzésére”. Ezért ünnepélyesen kibontotta a Magyar Élet Mozgalom lobogóját s bejelentette, hogy az irányításban még Jaross, Rátz és Hóman vesznek részt.

Különös gonddal fogalmazta meg az új alakulás elvi alapjait, hogy olyan platformot alakítson ki, amely a különböző irányból érkező jobb- és szélső-jobboldali erők számára egyaránt elfogadható. Módszere a jól bevált és már ko-

¹³⁰ Incze: i. m. 31. l.

¹³¹ Függetlenség, 1939. jan. 6.

¹³² Nagyszentmiklóson a múlt század végén értékes arany régiségeket találtak, közöttük egy sebesült szarvast ábrázoló figurát. A néphit szerint ez a csodaszarvas volt. (Macartney: i. m. I. köt. 326. l.)

¹³³ 8 Órai Újság, 1939. jan. 8.

rábban is alkalmazott ködös általánosítás. Szándékosan kerülte a nézeteltéréseket eredményező részletes programadást, ehelyett inkább arra törekedett, hogy „keresse és felmutassa a gyökeres jobboldali reformpolitika jegyében egyesítő nagy eszmei célkitűzéseket”.

A vigadói beszéd újabb fontos állomása Imrédy politikai „fejlődésének”. Bár még itt sem vallotta magát kifejezetten „nemzetiszocialistának”, frazeológiája már nagyon közel állott a náci stílushoz. Az antiszemita fajvédelem tekintetében határozottan biológiai alapra helyezkedett, kiemelve a faj „biológiai életfeltételeinek és fejlődési lehetőségeinek” biztosítását, amely magában foglalná a „közegészségügy ápolását, ... a beteg egyedeknek és a betegségek átöröklésének veszélyével szembe való védekezést, ... a fajtának a gondozását és mindennek a tudatosítását is”.

Minden eddiginél nagyobb nyomatékkal hangsúlyozta továbbá a Führerprinzip elvét, s követelte, hogy mindenki „álljon be a glédába” és „vesse alá magát az egyet-en lenyűgöző akaratnak”.

Másfelől pedig arra törekedett, hogy kidomborítsa mozgalmának „magyar” jellegét. „Ősi magyar földön új magyar életet” hirdetett, amelynek letéteményese az új szervezet lenne. A „nacionalista társadalom” gondolata az jelenti, hogy „a nemzet fiait tisztában legyenek ... azzal a kulcshelyzettel, amelyet a Duna völgyében elfoglalunk ... azzal, hogy a Kárpátok medencéjének mi vagyunk a gravitációs központja ...” Jelszóáradatából nem maradt ki a „lelki reform” gondolata sem, amelynek lényege „a társadalomnak az átítása a keresztény szolidaritás szellemével, keresztény ... erkölcsök parancsolatainak jelszavával”.¹³⁴ A MÉM ideológiája tehát fölöttébb eklektikus jellegű: a „szegedi keresztény nemzeti gondolat” elemei ötvöződnek benne a német fasizmus fegyvertárából kölcsönzött eszmékkel.

Imrédy egyébként külsőségekben is igyekezett a „Made in Hungary” jellegét minél erőteljesebben kiemelni. Ezért tartózkodott attól, hogy magát a mozgalom vezérévé deklarálja: „... magyar vezér csak egy van — Főméltóságú Kormányzó Urunk ...”¹³⁵ Jaross debreceni beszédében hangsúlyozta, hogy azért választottak éppen mitológikus jelentőségű magyar szimbólumot, „mert ennek semmi köze nincs más formájú jelvényekhez ...”¹³⁶ Hasonló értelmű taktikai húzás volt a „mozgalom” kifejezés használata is. A szervezők nyilván abban bíztak, hogy a szó érzelmi-hangulati hatása, a „párt”-nál átfogóbb kereteket sejtető kicsengése esetleg azokra is vonzerőt gyakorol, akik különben visszariadtak volna attól, hogy bármilyen „párt”ban exponálják magukat. *Valójában azonban a MÉM rendeltetése a fasiszta tömegpárt megeremtése volt.*

A mozgalom szervezésének fő eszköze — a közigazgatási apparátus mozgósítása a tagok toborozására. A rendelkezésünkre álló gyér iratanyagból is kiderül, hogy erőfeszítések történtek a köztisztviselők, pedagógusok és egyéb állami alkalmazottak „ex offo” beszerzésére. „Méltóságodtól ... telefonon vett értesítésre felhívtam a közép- és középfokú iskolai igazgatókat és tanárokat, hogy a MÉM. zászlóbontó naggyűlésén vegyenek részt” — jelentette a szegedi tankerületi főigazgató a főispánnak.¹³⁷ Az abonyi járás főszolgabírája

¹³⁴ Függelenség, 1939. jan. 8.

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ Pesti Hírlap, 1939. jan. 17. Az ötlet különben nem volt túlságosan szerencsés. „... a pesti vice, ... a tisztetlenség, semmit sem kímélő ... gúny vette szájára a ... a csodaszarvast is ... Ezt a destruáló, romboló szellemiséget igenis ki kell irtani”, haragszik a Függelenség jan. 22-én.

¹³⁷ Szegedi Állami Levéltár, Főispáni res. 10/1939. sz.

hivatalos körözüvényben szólította fel alárendeltjeit a mozgalomba való belépésre.¹³⁸ Az állam anyagi támogatást is nyújtott a szervezkedéshez.¹³⁹

A magyar politikai pártok általában rendkívül laza szervezeti keretekkel rendelkeztek. A párttagság rendszerint csupán formális köteléket jelentett, amely a választások közötti időszakban jóformán alig volt észlelhető. A MÉM nem érte be az eddig követett módszerekkel. A tagoknak írásban kellett fogadalmat tenniük Imrédy politikájának támogatására, meghatározott összegű tagdíj vállalásával egyetemben.¹⁴⁰

Imrédy szándéka kifejezetten az volt, hogy mozgalmát a kibontakozás első lépései után olyan párttá szervezi át, amellyel a győzelem reményében indulhat a választásokon.¹⁴¹ Jaross szerint a MÉM-nek olyan „széleskörű közvéleményt” kellett volna megalkotnia, amelyből az új választások során kiépülhet egy „a nemzetnek minden rétegét átfogó nagy párt, hogy erre a parlamenti munka nyugodtan ráépíthető legyen”.¹⁴²

A Popolo D'Italia, az olasz fasiszta párt hivatalos lapja, január 3-i cikkében pontos menetrendet vázolt fel az egypártrendszer kialakításának folyamatáról. Az első lépés a szociáldemokrata párt és a Népszava betiltása lenne. A továbbiak során „bizonyos jobboldali csoportok, amelyek a nemzet vitális problémáit illetően végeredményben azonos programot vallanak a kormánnyal, de ennek ellenére nem egészen világos okokból az ellenzéken maradtak, vagy fúzióra, vagy feloszlásra kényszerítettek. Miután a szocialistákat kiküszöbölték, a centrumot és a jobboldalt beolvasztották a keresztény nemzeti ellenzékkel együtt, fennmaradna a demokratikus-liberális szárny, amely azonban részben már nyilvánított a jobboldali reformok felé való tendenciákat. Így meghatározván az elvi álláspontokat, új választásokra kerülne sor.”¹⁴³

Az ellenzék meg volt győződve arról, hogy a cikket Budapestről sugalmazták és nagyjából fedi Imrédy tényleges terveit. Különböző miniszterelnökök nem volt hajlandó válaszolni azokra az interpellációkra, amelyek magyarázatot és cáfolatot követeltek.¹⁴⁴

A soronkövetkező választásokon először érvényesült volna maradéktalanul a titkosság elve. Ezért más jellegű előkészületeket kívántak. Nem volt elegendő többé a közigazgatási apparátus mozgósítása, a nyílt terror megszervezése. Most a szavazatokért már jóelőre meg kellett mérkőzni, s Imrédy ezt világosan látta — elsősorban a nyilaspártokkal. A csodaszarvas-mozgalom egyik alapvető célkitűzése a nyilasok tömegbefolyásának eliminálása volt. „Reméltem, hogy bizonyos idő múltán a nemzetiszocialista, vagy az azzal rokon mozgalmakban elhelyezkedő tömegek is belátják azt” — vallotta 1944-es sajtóperében — „hogy reformkövetelésünk becsületes realitásokkal számoló és hogy azokat a

¹³⁸ OL P. 1350. Magyar Megújulás Pártja (a továbbiakban MMP) (Rendezetlen).

¹³⁹ A MÉM hivatalos levélben igazolta Mészár miniszteri titkárnak, hogy százezer röplap (!) nyomdaköltségeire 408 pengőt átvettek. Egy Szegedről frott levél beszámolt arról, hogy Tukáts szegedi főispán hajlandó a szervezésre és propagandára kért havi 1000 pengőt folyósítani, ha Ince Antal, a MÉM főtíkára, ily irányban átiratot küld nekik. Uo.

¹⁴⁰ Magyar Nemzet, 1939. jan. 7.

¹⁴¹ BMI Imrédy-per, Imrédy vallomása.

¹⁴² Uo. Jaross vallomása.

¹⁴³ Magyar Nemzet, 1939. jan. 7.

¹⁴⁴ KN (1935) XXI. köt. 321. és 284. l. 1939. jan. 18. Sulyok Dezső és Mojzes János interpellációi.

szociális igényeket és politikai vágyakat, amelyek őket a különböző mozgalmak keretébe tömörítették, itt is becsületesen és százszázalékig kielégíthetik”.¹⁴⁵

A szélsőjobboldali erők egyrésze Imrédy mellé állott. „A legutóbbi események . . . a kijött zsidótörvény, Jaross és Rácz személye a garancia, hogy az ÖSSZEFOGÁS politikája nem ellenkezik eddig vallott nézeteimmel. A kerület nyilaslai is azt mondták, támogatnak, ha hivatalos jelölt leszek. Ha garanciát ad Imrédy, hogy komolyan megteszi, amit mond, beállok. *Mert programja most nyilasprogram!*” — írta Bálint György, a hírhedt nyilas plébános patrónusának, Endre Lászlónak, 1939 elején.¹⁴⁶

Festetics Sándor felszólította pártja debreceni szervezetének vezetőit, hogy a MÉM szervezését „teljes erejükből” támogassák, A biharnagybajomi időközi választásokon a párt kortesei a kormány mellett agitáltak, Hubay jelöltje ellen.¹⁴⁷ Hasonló álláspontra helyezkedett a Pálffy Fidél vezette nyilaspárt is, amelynek vezetői „. . . helyeselték a kormány reformtörvényeit és kilátásba helyezték, hogy támogatják”.¹⁴⁸ Imrédy mellé tehát a *kisebb nyilaspártok* állottak, amelyek csupán egy-egy megyében vagy városban rendelkeztek komolyan számításba veendő szervezettel. Irányításuk arisztokraták és az úri közép-rétegek vagyonosabb csoportjaihoz tartozó politikusok kezében volt, akik elégedetlenül szemlélték a Hubay-párt „radikális” szárnyának tevékenységét és nem helyeselték gátlástalan demagógiáját, ígéretését. Számukra Imrédy sokkal elfogadhatóbb vezér volt, mint Szálasi. Állásfoglalásukban bizonyára szerepet játszott az a felismerés is, hogy vezetőségük összetétele és „mérsékeltebb” módszereik miatt saját erejükből sohasem lesznek képesek a hungarista párttal megmérkőzni. Viszont a kormány teljes hatalmával támogatott szervezkedés kereteibe illeszkedve esetleg sikerrel versenyezhetnek gyűlölt vetélytársaikkal, s emellett csatlakozásuk még inkább jobbra tolhatja magát a MÉM-et is.

A Hubay-féle nyilaspárt 1938—39 fordulóján válaszút előtt állott. „Az 1938 a miénk” jelszó esődje új taktika kidolgozását kívánta. A felső vezetés nem vallott e téren egységes nézeteket. Hubay azt az utat tartotta követendőnek, amelyen Hitler járt 1923 után, míg Kovarcz nem adta fel a „forradalom” gondolatát: a harcos munkásságra támaszkodva elsöpörni az egész rendszert, Horthyval egyetemben. A vezetőség többsége úgy vélte, hogy Hubay népszerűsége és programja átsegítheti a pártot az eljövendő nehézségeken. Kovarcz lényegében deferált, azonban úgy vélte, hogy a tömegebefolyás megőrzése érdekében a legális módszereket látványos „forradalmi” akciókkal kell kombinálni.¹⁴⁹

A nyilas vezetés belső ellentétei a MÉM-hez való viszonyban is tükröződtek. Szálasi Béla 1939 január végén felkereste Imrédyt, és kérte tőle, hogy a bebörtönzött öccse perújrafelvételi kérelmét mielőbb tárgyalassa le. Rámutatott arra, hogy több Imrédy-hívő „. . . hasonlóképpen kívánna egy kibontakozást”. A beszélgetés végén megkérdezte a miniszterelnököt, hogy megkapta-e Álgypapp vezérkari alezredestől a párt felajánlkozását a közös munkára, s igenlő választ kapott anélkül, hogy Imrédy érdemben is nyilatkozott volna az együttműködés lehetőségeiről. Valószínű, hogy az akció a hungarista mozgalom mér-

¹⁴⁵ BMI Imrédy-per. Imrédy vallomása az 1944-es Imrédy—Kertész sajtóperben.

¹⁴⁶ OL P. 1434. Endre László iratai. 4. cs.

¹⁴⁷ PI Archivum Csenedőrségi jobboldali összesítő (a továbbiakban csjő) 1939. febr. 10.

¹⁴⁸ Uo. 1938. dec. 16.

¹⁴⁹ BMI Nb. 1494/1946. Kovarcz-per. Kovarcz vallomása. (Idézi még Lackó; i. m.

sékeltebb elemeitől indult ki, míg a másik oldalról Incze Antal, a MÉM főtitkára pártfogolta azt a gondolatot, hogy a „MÉM és a Nemzeti Szocialista Magyar Párt Hungarista Mozgalom közös platformot alakítson ki”. Incze Szálasi Ferencsel is tárgyalni akart, aki mereven elvetette a gondolatot. „... Incze miért keresi a lehetőséget a velem való tárgyalásra? — írta fivérének — „És mi tárgyalni valója van neki velem? Vagy nekem övele? Bizalmas tárgyalásról a börtönben úgysem lehet szó.”¹⁵⁰

Az Imrédyvel való paktálást a „radikális” nyilasok is határozottan elutasították. Illegálisan terjesztett röpiratuk 1939 elején azzal vádolta a miniszterelnököt, hogy kisajátította Szálasi „koreszméjét” és ilymódon akarja „a félrevezetett tömegek erkölcsi erejével bűnös kormányzását fenntartani”. Más rölapok Szent Bertalan-éjjel fenyegetőztek, ha Szálasi Codreanu sorsára jut és fennen hangoztatták, hogy nélküle „nincs kibontakozás”.¹⁵¹ A nyilas „mozgalmisták” és a MÉM hívők között az év elején több kisebb összetűzésre is sor került.¹⁵²

1939. február 3-án egy nyilas terrorista csoport merényletet követett el a Dohány utcai zsinagógából távozó közönség ellen. Az akció nemcsak a zsidóság megfélemlítését célozta, hanem egyúttal a nyilasok radikalizmusának bizonyítását is az imrédysták „álnemzetiszocializmusával” szemben. Egyúttal nyilvánvalóvá tette, hogy a nyilasokkal való versengés, a szélkifogás politikája nem eredményezte behódolásukat és megfélemlítésüket, hanem inkább felbátorította őket, s csak növelte agresszivitásukat. „Egy kormányhatalomnak nemcsak az a feladata, hogy a szelek kifogásának izzadt formájában versenyezzen a forradalmi irányok egzaltációival, hanem különösen válságos időkben az is, hogy szilárdan megvesse a lábát a... tömegdemagógia eszelős terrorjával szemben is” — írta Pethő Sándor a merénylet előestéjén, amikor a belső feszültség már valóban forrpontra hevült. „Amikor azt hiszi (ti, a kormány — S. P.), hogy a forradalomnak tett engedményekkel irányíthatja a szenvedélyeket, valójában napról-napra azt a bestiát erősíti, amelyet elpusztítani akar. Nem ő irányít, hanem irányíttatja magát. Mefisztó szavai szerint: Du glaubst zu schieben und Du wirst geschoben.”¹⁵³

A főváros kellős közepén robbanó kézigránátok a fehérterror zűrzavarát és bizonytalanságát idézték fel, azt pedig az uralkodó osztályok nem kívánták vissza. Az Imrédy-kormány tekintélye végleg összeomlott és meggyorsult a végleges bukáshoz vezető folyamat.

V.

A „csodaszarvas mozgalom” zászlóbontása újra fölélesztette az ellenzék harci kedvét, és sürgős cselekvésre készítette. A disszidensek és szövetségeseik átmeneti passzivitása a novemberi események után lehetőséget nyújtott a miniszterelnöknek arra, hogy átvegye a kezdeményezést, s ő tegye meg az első lépést. Imrédy ütembeli előnyét az ellenzék gyors és látványos ellentámadással akarta kiegyenlíteni, ezért válaszként a vigadói ceremóniára január 10-én nagy

¹⁵⁰ OL Filmtár. Szálasi-per. 7885. tekercs.

¹⁵¹ OL BM VII. res. 1939—10—8306. sz.; PI Archívum csjő. 1939. jan. 13.

¹⁵² A legnagyobb feltűnést a „csodaszamaras” tüntetés keltette: január elején a nyilasok egy agancsokkal szarvasnak „maszkírozott” szamarat kötöttek ki az éj leple alatt a Ferenciek terén... (Népbíróági Közlöny, 1946. febr. 2.).

¹⁵³ Magyar Nemzet, 1939. jan. 29.

feltűnést keltő akciót szervezett. A Gellért márványtermében közös politikai vacsorán jelentek meg a disszidensek, a kiszagdák, a kereszténypártból kilépettek és a pártonkívüliek, élükön Bethlen Istvánnal. Kelemen Kornél élesen bírálta Imrédyt, szemére vetette kísérleteit az egypártrendszer megteremtésére és felelőssé tette a kormányajtó gyűlölködő hangú hadjáratáért. Bethlen is felszólalt, elsősorban azért, hogy „szellemi együttérzését” dokumentálja. „Senki sem tudja, hogy hová vezetik ezt az országot — mondotta többek között —, ... nyeregbe és polcra akarnak ültetni eszméket, amelyekhez semmi köze a magyar életnek és a jövőben se legyen semmi köze . . .” Eckhardt és Bornemissza is a függetlenség gondolatát hangsúlyozzák az „importált” ideológiákkal szemben.

A Gellért-beli vacsorát követő napokban nyilvánvalóvá vált, hogy „a közös pártban nem egyesült, de együttműködő ellenzék és az Imrédy-kormány között a béke és megértés helyre nem állítható”. Január 12-én este a Sztranyavszky-csoport klubhelyiségében az ellenzék vezetői, a házigazdán kívül Bethlen, Bornemissza, Eckhardt és Friedrich, mint a jobboldali ellenzék permanens irányító bizottsága, amelynek megalakulását 10-én határozták el, bizalmas megbeszélést tartottak.¹⁵⁴ Elhatározták, hogy haladéktalanul felveszik a harcot Imrédyvel szemben, s valószínűleg ekkor döntöttek a közös parlamenti akció és a kormányzónak átnyújtandó memorandum ügyében.¹⁵⁵

Kormánykörökben már 12-ére várták a nagy összecsapást, s a NEP vezetősége e napon különösen nagy számban kérte be a képviselőket a Ház ülésére, mert hírek terjedtek el arról, hogy az ellenzék a vita során, vagy a napirendi javaslat kapcsán olyan kérdéseket vet fel, „amelyekkel szemben a kormánypártnak zárt sorokban kell felsorakoznia”.¹⁵⁶ A felkészülés indokolt, csupán az időzítés nem volt pontos — a parlamenti vihar egy nappal később, 13-án robbant ki.

Sztranyavszky az előzetes megbeszélés értelmében napirend előtti felszólalásában tiltakozott Ricsóy-Uhlarik Béla Békés és Csongrád megyei főispán kijelentései ellen, aki installációja alkalmából azzal vádolta a disszidenseket, hogy kormánybuktató kijelentések mögött „... egyéni ambíciókon túl a nemzetközi szabadkőművesség és a zsidóság által mozgatott erők lapulnak és céljuk a reformok elodázása”. Sztranyavszky követelte eltávolítását és általában az ellenzék nyilvános ócsárlásának beszüntetését. Szavai nyomán kitört az egyik lehangosabb botrány, amelyet a magyar képviselőház ülésterme valaha is látott. A napirenden levő törvényjavaslatához feliratkozott szónok el sem tudta kezdeni mondókáját. Az ellenzék harsányan tüntetett és követelte, hogy a kormány valamelyik minisztere azonnal válaszoljon és adjon elégtételt. Az elnök két ízben is kénytelen volt az ülést felfüggeszteni, de a honatyák felzaklatott kedélye csak akkor csillapodott le némiképpen, amikor a sebtében előkerített Keresztes-Fischer belügyminiszter bejelentette, hogy a főispánt „ad audiendum verbum” táviratilag már magához kérte.¹⁵⁷

Vajon miért vették annyira zokon Sztranyavszkyék Ricsóy szavait, amikor ő voltaképpen csak azt ismételte, amit száz- és százazrek jóformán naponként olvashattak a Függetlenség, az Esti Újság és az Új Magyarország kormánysubvención kinyomtatott hasábjain? Még a sértettek érvelése sem adhat erre kellő

¹⁵⁴ Pesti Hírlap és Újság, 1939. jan. 14.

¹⁵⁵ A memorandum teljes szövegét ld. HMTI 209—214. l.

¹⁵⁶ Újság, 1939. jan. 13.

¹⁵⁷ KN (1935) XXI. 241. és köv. l.

magyarázatot, hogy ti. a támadás éppen egy fontos közjogi aktus alkalmával történt, s azt „hivatalos közeg”, a kormány kétszeresen főispánsággal megbecsült bizalmi embere követte el. Semmi kétség, az érintettek valóban rossznéven vették a „zsidó cimboraság” és a „szabadkőművesekkel való kollaborálás” vádját. Politikailag azonban Ricsóy tapintatlansága éppen kapóra jött ahhoz, hogy a megbántott férfiúi becsület haragjának köntösében — *ismét felvonuljanak a kormány megbuktatására*. Az éles parlamenti összecsapás ki-provokálása valójában azt a célt szolgálta, hogy megfelelő légkört és körülményeket teremtsen Imrédy újólagos leszavazására. Nem véletlen, hogy az akciót éppen 13-ára időzítették, s nem egy nappal előbbre, mint azt általánosan várták. Az ellenzék vezetői január 14-én kormányzói audienciára voltak hivatalosak, amelyet minden bizonnyal a memorandum átnyújtása céljából eszközöltek ki.¹⁵⁸ Nyilván rendkívül előnyös lett volna számukra, ha ennek előtte megismétlődnek a november 23-i események . . .

Azonban időközben a kormány hívei is tanultak egyet s mást. Hiába emelkedett fel Friedrich, hogy az előzetes „szereposztás” szerint az ellenzék nevében a következő ülés másnapra, szombatra való kitűzését kérje az elnöki indítvánnyal szemben, amely a keddi napot javasolta. Bobory úgy tett, mintha nem hallaná Friedrich szavait és sürgősen enuncióta, hogy a Ház az ő javaslatát fogadta el; majd a házszabályokra hivatkozva, amelyek a határozat kimondása után tiltják a további vitát, nem adta meg a szót a hangosan kiabáló Friedrichnek.¹⁵⁹ A láрма a tiltakozás nem használt, a „puccs” sikerült, s a kormány ismét átúszott a szavazás hegyes sziklával fenyegető zátonya felett. Az a körülmény azonban, hogy a kormány csak az utolsó pillanatban tudta *kapkodó és kétségbeesett módszerekkel* a helyzetet megmenteni, ismét bebizonyította pozíciójának végzetes gyöngeségét.

Az Imrédy-kormány megbuktatására 1939 januárjában kibontakozó akció legfontosabb jellemvonása, hogy a finánctóke és a nagybirtok prominens képviselői *nyíltan* csatasorba állottak és cselekvő részeseivé váltak a politikai viaskodásnak. Előző év novemberében Imrédy ellen az úri középrétegek azon elemei vezették a támadást, akik az „igazi” gömbösi hagyományok védelmében fordultak szembe vele. Akciójuk azonban megtorpant, nem volt képes guvernementális erőt felmutatni, túl sok volt a közös szál, túlon túl erős az alapvető érdekezonság, amely voltaképpen összekötötte őket ellenfeleikkel, még akkor is, ha taktikai téren éles nézeteltérések voltak. A nagyburzsoázia és az arisztokrácia a háttérben maradt, mert rokonszenvezett ugyan a kormány megbuktatását célzó akcióval, de kevesellte átütő erejét, nem látta oly kitartónak és következetesnek, hogy bizton építsen rá, Imrédy főleg azért élte túl a novemberi válságot.

Másként alakult a helyzet 1939 elején. Imrédy, mint láttuk, nem okult az eseményekből, és politikája mind fürgébben haladt korábbi útján. A német mintájú totális fasiszta diktatúra megvalósítása felé jelentős lépést tett a fasiszta tömegpárt zászlóbontása és gyorsütemű szervezése révén. A nyilas demagógia ellensúlyozására és a táptalajul szolgáló szociális feszültség enyhítésére az uralkodó osztályok is szükségesnek tartották az újabb zsidó- és földbirtokpolitikai törvényeket. Azonban Imrédy elképzelései túlmentek az általuk lehetségesnek és szükségesnek vélt engedmények határán.

¹⁵⁸ Ujság, 1939. jan. 15-i száma közölte, hogy Bethlen és Eckhardt 14-én kihallgatáson jelentek meg Horthynál.

¹⁵⁹ Ld. a 157. jegyzetet.

A második zsidótörvény tervezete több okból váltott ki éles tiltakozást a fináncőke és a vele szövetséges nagybirtok képviselőiből, akik a német tőke térhódításának eszközét látták benne. Nyílt titok volt, hogy a németek az ország gazdasági alárendeltsége ellenére mind a magyar gazdasági struktúrával, mind közvetlen vagyoni részesedésükkel elégedetlenek és a zsidókérdés megoldását sürgető berlini célzások mögött az adott időben elsősorban gazdasági indokok rejtettek. „... sokan számolnak az eshetőséggel is, hogy a zsidókérdésnek itteni köröktől inspirált módszerekkel való megoldása esetén elkerülhetetlen lesz számos olyan ipari vállalat összeomlása, amelyek a németek számára egy egészségtelen konkurenciát teremtettek”¹⁶⁰ — jelentette Gellért Andor a birodalmi fővárosból. 1939 elején nyílt akciókban is megmutatkozott, hogy „... a német fináncőke ... saját szája íze szerint akarja a magyar gazdasági életet irányítani, sőt alakítani, mint a német gazdaság függvényét”.¹⁶¹

Bethlen fellépését a zsidókérdés tervezett megoldása ellen elsősorban az a megfontolás inspirálta, hogy a zsidó nagyburzsoázia gyengítése utat nyit a német behatolás számára, mérsékli az ország gazdasági erejét, s így veszélybe sodorja a magyar uralkodó osztályok még meglevő eszelekvési szabadságát. „Kinek az érdeke, hogy Magyarországon ne legyen ipar? Németországnak!” — mondotta a javaslat bizottsági vitájában, majd hangoztatta, hogy a németekkel folytatott tárgyalásokon visszatérő jelenség az a figyelmeztetés, hogy: „Ne forszírozzák maguk a magyar ipart, ez csak arra jó, hogy a zsidóságot tartsa fenn Magyarországon. Maguk egy agrárország, legyenek paraszt ország és adják el nekünk a maguk mezőgazdasági termelvényeit, ipari cikkekkel mi fogjuk magukat ellátni.” Ez teljes gazdasági függést jelent (Zsitvay Tibor közbeszél: Gyarmati helyzetet), teljes gazdasági penetrációt, aminek nyomában a politikai függés járhat. Ezeket a szempontokat én, mint magyar képviselő soha feladni nem fogom.”¹⁶²

Knob Sándor, a GyOSz egyik vezetője hasonló alapon támadta a javaslatot. Emlékiratot juttatott el a kormányfőhöz és egyes miniszterekhez, amelyben rámutatott arra, hogy a törvény az iparban 16—18 ezer embert érint — ennyit pedig nem lehet pótolni. Számolni kell a 6—700 czernyi zsidó fogyasztó lassú kikapcsolódásával is, tehát szerinte „... az ipari apparátust gyengíteni fogjuk egyrészt az említett leváltással, de ... a fogyasztás csökkentésével is”. Utalt arra is, hogy a javaslat törvényerőre emelkedésének nyomán „... könnyen alakulhat olyan helyzet, amelyekben a külső érdekeltségeknek módjukban lesz ezeket a vagyonokat megvásárolni, magukhoz váltani, oly érdekeltségeknek, amelyeknek nem is fontos, hogy ezeknek a vállalatoknak a rentabilitása biztosítottassék, és amelyeknek talán nagyobb érdekük az, hogy ezek a vállalatok leállítassanak.”¹⁶³

A zsidótörvény-javaslatot Bethlen nem csak a gazdasági életben várható következményei miatt tartotta politikai szempontból károsnak, hanem azért is, mert a tervezet külön „népcsoportnak” nyilvánította a zsidóságot, amely az általános választásokat követő 30 napon belül külön „zsidó listák”-ra szavazna; képviselőik aránya mind a parlamentben, mind a helyi törvényhatóságokban 6⁰/₁₀ lett volna. Bethlen szerint „... ezt a közjogi gettót, ... mások, akik nem akarnak magyarok lenni ebben az országban, s akik ma nyomaté-

¹⁶⁰ OL Küm. pol. 1939—21/7—225.

¹⁶¹ *Berend—Ránki*: i. m. 293. l.

¹⁶² OL Ogy. biz. jkv. XVII. köt. 84. l. (Idézi még *Berend—Ránki*: i. m. 294. l.)

¹⁶³ *Uo.* 105. l.

kosan hangsúlyozzák a maguk idegen voltát és kifelé sandítanak, ... ezek ezt egy privilégium ódiúmának fogják tekinteni, ... hogy maguknak itt ... közjogi helyzetükben különállást, a politikai életben pedig a mérlegben esetleg egy döntő szerepet juttassanak”. Hasonló meggondolásokból tiltakozott gróf Zichy János is, aki aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a kormány megbontja „az osztatlan egységes magyar nemzetet”.¹⁶⁴

A célzások aligha igényelnek hosszabb magyarázatot — mindketten és még számosan mások, akik ezt a problémát felvetették, a magyarországi német kisebbségre gondoltak, amely éppen a közelmúltban kapott az Imrédy-kormánytól széleskörű privilégiumokat, s attól tartottak, hogy a törvényjavaslatra apellálva, Baschék követelni fogják „önálló népcsoport” voltuknak az elismerését. Persze ez számukra nem a közjogi gettót jelentené, hanem valóságos államot az államban.

A „keresztény ellenzék” vezetőinek memorandumában az egyik fő vádpont Imrédy ellen éppen német kisebbségi politikája volt. „A kormányzat engedékenységgel utat nyitott arra, hogy a magyarországi svábság ... most olyan vezetés alá kerüljön, amelynek államellenes magatartása már büntető ítéletekben bírói megállapítást is nyert. A hazai svábság kiszemelt új vezetősége bevallottan külföldi anyagi eszközökkel, külföldi irányítás szerint dolgozik ... A magyar életet a német birodalomra való hivatkozással döntő módon akarja befolyásolni. Nem a németbarátságot fogja ápolni, hanem a Henlein-párt szerepét játszva végleg szembe fogja állítani országunkat a Német Birodalommal.”¹⁶⁵

Nemcsak a fináncotőke és a vele szövetkezett nagybirtok fordult szembe 1939 elején Imrédyvel, hanem az agrárius nagybirtok is. Az OMGE memorandumot juttatott el a kormányzónak és miniszterelnököknek. Ebben határozottan elutasította Imrédy kishaszonbérleti elképzeléseit, melyet „egész konstrukciójában elhibázottnak” ítélt, várható eredményét pedig „károsnak és veszedelmesnek”.¹⁶⁶

A nagyburzsoázia és az arisztokrácia tehát most már saját osztályérdekeit látta közvetlen veszélyben. Elégedetlenségük a felsőház Károlyi Gyula vezette csoportjának megélelnkülő aktivitásában is kifejezésre jutott. Károlyi január végén ismételten megbeszélésre hívott össze több felsőházi tagot.¹⁶⁷ Február 7-én, miután fennállása óta első ízben került sor névszerinti szavazásra, a felsőház csak a kormány vereségét jelentő módosítással fogadta el a keresethalmozási törvényjavaslatot.¹⁶⁸ Állásfoglalása, a vitás kérdés önmagában véve eléggé jelentéktelen lévén, határozott demonstráció volt Imrédy ellen, amelyet aznap este a szokásos tüntető jellegű vacsora követett a Hungária sárga termében a nagyszámú megjelentek között olyan jelentékeny személyiségek részvételével, mint Glattfelder Gyula, Széchenyi Bertalan, Hegedüs Lóránt, Chorin Ferenc és Vida Jenő!¹⁶⁹ Megmozdulásuk láttán a politikai időjósok Imrédynek már nem adtak sok időt: „általában azt hiszik, hogy megismétlődik a Darányi-kormány esete és a második zsidótörvénynek a parlamentben történő elintézése után a felsőház megbuktatja majd az Imrédy-kormányt”.¹⁷⁰

¹⁶⁴ Uo. 185. l.

¹⁶⁵ HMTI 242. l.

¹⁶⁶ Uo. 217—249. l.

¹⁶⁷ Pesti Hírlap, 1939. jan. 26.

¹⁶⁸ Magyarország Évkönyve, 1939. 10. l.

¹⁶⁹ Pesti Hírlap és Magyar Nemzet, 1939. febr. 8.

¹⁷⁰ PI Archívum, Népszava szerk. 1939/4.

1939 első hónapjaiban a magyar politikai életben teljessé vált a felfordulás. Az említett memorandumok, a nyilasok nyílt erőszakos fellépése, az ismétlődő parlamenti botrányok — súlyos politikai válság kibontakozását jelezték. Imrédy a kiutat, mint már említettük, a parlament felosztatásában látta, s az új választásokon az új zsidó- és földbirtokpolitikai törvény jelszavaival indult volna. A Bethlen vezette ellenzék memoranduma ezzel szemben követelte, hogy a kormány még a választások *előtt* oldja meg e problémákat, amelyek az adott időben leginkább táplálták a nyilas demagógiát. „... A titkos szavazati jog első kipróbálására kerül sor és a politikai felelősségérzet tekintetében még ki nem nevelt választóközönségünk mindenképpen nehéz feladat elé állítatik. Nem habozunk kijelenteni, hogy ha társadalmunk nyilaskeresztes jelvényvel felvonuló súlytalan elemei alulról, s a hatóságok felülről egyidejűleg nekimennek az országnak, itt az elkövetkező választás során a mérsékletet és a békés fejlődést hirdető jobboldali pártok tehetetlennek fognak bizonyulni.” Az új képviselőház ilymódon teljesen szélsőjobboldali színezetű lesz, amely sem a felsőházzal, sem pedig az államfővel nem tud majd együttműködni, Az eredmény — súlyos alkotmányválság, amely Horthy tekintélyét is komolyan csorbíthatja. A memorandum szerzői a megoldás módját abban látták, hogy „... szólíttassék fel a kormány arra, hogy a honvédelmi törvényjavaslat letárgyalása után nyomban fogjon hozzá a zsidótörvény és a földkérdés parlamenti letárgyalására. E két kérdést jutassa megnyugtató módon tényleges elintézéshez. Utána nyomban alakuljon meg a jobboldali parlamenti pártokból, beleértve, a mai kormánypártot is, az a forradalomellenes, konstruktív új kormánytöbbség és koncentráció, mely a veszélyes kérdések kiküszöbölése után egy megnyugodott közvélemény elé komoly nemzetépítő programmal . . . léphet és le fog tudni törni . . . minden forradalmiságot és demagógiát”. Javasolták továbbá, hogy amennyiben az Imrédy-kormány a földkérdést és a zsidókérdést néhány héten belül nem tudná „megfelelő megoldáshoz” juttatni, Horthy vonja meg a bizalmát a kabinettól és hallgassa meg javaslataikat a megalakítandó új kormány tekintetében.¹⁷¹

Fellépésük kedvező fogadtatásra talált a kormányzónál. Horthy nem helyeselte a totális fasiszta diktatúra megteremtésére irányuló törekvéseket, és *ragaszkodott a rendszer konstrukciójának változatlan fenntartásához*. Bethlen hangsúlyozta, hogy „elsősorban kormányzónknak köszönjük, hogy az ország . . . megmaradt az alkotmányosság útján és nem szédült bele . . . külföldi talajon nagyranőtt irányzatokba”.¹⁷² Imrédy diktátori allűrjei felkeltették Horthy személyes féltékenységét is, mert sem Hindenburg, sem Viktor Emanuel szerepét nem óhajtotta eljátszani. Államfői jogokat gyakorolt, és ezeket nagyon kiterjedt mértékben értelmezte. „Egyízben emlékszem pl. vitám volt vele arról, hogy ki felelős az intézkedésekért. Azt állítottam, hogy a felelős miniszterek. Horthy azonban a felelősséget magának vindikálta”¹⁷³ — vallotta később Imrédy. A miniszterelnök érezte a kormányzó növekvő bizalmatlanságát, ezért hangoztatta valamennyi éveleji megnyilatkozásában hűségét iránta s háritotta el a vezéri ambíciók vádját.

Szavai azonban nem estek egybe cselekedeteivel. A kormányzó különösen zokon vette azt, hogy több fontos törvényjavaslat kérdésében a parlamenthez

¹⁷¹ HMTI 210—211. l.

¹⁷² Gróf Bethlen István ünnepi beszéde 1940. március 18-án (Országos Széchényi Könyvtár. Zárolt Kiadványok Tára.)

¹⁷³ BMI Imrédy-per.

való benyújtás előtt Imrédy elmulasztotta kikérni előzetes hozzájárulását Nemcsak államfői jogainak csorbítását látta ebben, de tartalmilag sem értett egyet velük — különösen vonatkozik ez Imrédy földreformelképzeléseire, s bizonyos mértékig a második zsidótörvény tervezetére. Aggodalommal szemlélte Imrédy tudatos tétlenségét a nyilas előretöréssel szemben is.¹⁷⁴

A miniszterelnök helyzete az új év első hónapjának végére minden tekintetben tarthatatlanná vált. Kozma már február 3-án feljegyezte kéziratos naplójában, hogy Imrédy bukott ember.¹⁷⁵ Eltávolításának legcélszerűbb módját, amely eleve kizárhatja a novemberi végkifejlet megismétlődését, Rassay Károly találta meg — be kell bizonyítani, hogy a kormányfő zsidó származású! Mi, vagy ki adta neki ezt az ötletet, hitelesen nem állapítható meg. Valószínű, hogy a mindentudó pesti pletyka már korábban is suttogott a „nem teljesen árja” ösökről és Rassay előtt már többen kísérleteztek ezirányú puhatolózással, azonban eredménytelenül. Neki, pontosabban a csehországi Saazba küldött megbízottjának végre sikerült hitelesnek tűnő adatokat produkálnia Imrédy dédanyjának zsidó eredetéről.¹⁷⁶

Imrédy tudott arról, hogy ellenfelei származását firtatják. Kolosváry-Borcsa már december 20-a táján figyelmeztette őt erre, sőt, röpcédulák is jelentek meg, melyek családfáját, „nem éppen előnyös színben” rajzolták meg.¹⁷⁷ Kálmán fivére az év végén elégedetten tért haza Csehországból egy hivatalos német okmánnyal felszerelve, amely szerint a „vád” hamis.¹⁷⁸ Imrédy bajai beszédében, január 15-én, mindenesetre szükségesnek vélte, hogy a közkezen forgó röpcédulák adatait széles publikum előtt cáfolja meg.¹⁷⁹ Ezzel egyet biztosan elért — akinek eddig eszébe sem jutott, hogy az ő származásán töprengjen, az is gyanúsnak találta a kéretlen öngazolást.

Az anyakönyvi kivonatok másolatai időközben Bethlen közvetítésével eljutottak Rassaytól rendeltetési helyükre — Horthy kezébe, aki a belügyminiszterrel egy megbízottat küldetett ki az adatok ellenőrzésére. Miután a rendőrtiszt igénylő válasszal tért vissza, a kormányzó nem várt tovább. Február 11-én szombaton, követelte Imrédytől, hogy 48 órán belül mondjon le.¹⁸⁰ A Függetlenség vasárnapi számában sokat sejtető közlemény jelent meg arról, hogy a MÉM e napra hirdetett nyugat-dunántúli zászlóbontó nagygyűléseit elhalasztják, mert „... a miniszterelnök meghűlt és orvosi tanácsra néhány napig az ágyat kell őriznie”.¹⁸¹ Imrédy hétfőn nem jelentkezett az államfőnél, sőt, a következő napon, mintha mi sem történt volna, elfoglalta hivatalát. A közvélemény megnyugtatóására, amely gyanította, hogy „politikai” náthája volt, MTI közlemény cáfolta lemondásának hírére.¹⁸²

Február 14-e sorozatos tanácskozások közepette telt el. Délután Teleki és Keresztes-Fischer együtt jelentek meg Imrédynél, majd hosszabb tárgyalás után

¹⁷⁴ Uo. Imrédy vallomása. *Macartney* beszámol még az ellentétekről és féltékeny vetélkedésről is Imrédyné és Horthyné között, amely minden bizonnyal befolyásolta férjeik viszonyát is. (I. m. I. köt. 372. l.)

¹⁷⁵ OL Kozma-ir. 41. cs.

¹⁷⁶ BMI Imrédy-per. Rassay vallomása.

¹⁷⁷ Uo. Kolosváry-Borcsa Mihály vallomása.

¹⁷⁸ *Macartney*: i. m. I. köt. 372. l.

¹⁷⁹ Függetlenség, 1939. jan. 17.

¹⁸⁰ PI Archívum, Népszava szerk. 1939/4.

¹⁸¹ Függetlenség, 1939. febr. 12.

¹⁸² Uo. febr. 14.

Teleki Horthyhoz ment, előbb egyedül, majd késő este Imrédyvel együtt.¹⁸³ Valószínűleg ez a két megbeszélés volt a kormányváltás döntő mozzanata, s Imrédy csak ekkor látta be, hogy játszmája elveszett, és a következő napon a kormány lemondott.

П. ШИПОШ

КРИЗИС И ПÁДЕНИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВА ИМРЕДИ

Резюме

За первый период своей деятельности правительство Имреди сделало шаги в целях оттеснения нилашей, «скрещеннострельцев». Политика «преследования» предоставила нилашам возможность укрепить оппозиционную демагогию и это усиливало их воздействие в кругах наиболее отсталых слоев трудящихся классов. Но метод жестокой руки с некоторой точки зрения не был безуспешным, потому что он упрочил авторитет правительства, оправдал ожидания. Всемирный эвхаристический конгресс мая 1938 года дал Имреди возможность укрепить свои связи с крилом и предпринимать попытки завоевания доверия широчайших католических масс. Правительство принимало несколько мер, для того чтобы успокоить господские средние слои и пустить в ход «смену караула». За два первых месяца своей функционирования кабинет оправдал в общем и целом надежды. Имреди пока еще воздержался от экспериментирования для проведения на практике клерикально-фашистских воображений, изложенных в своей программной речи, и довольствовался консолидацией внутривнутриполитических обстоятельств и в то же время выстроением некоторой общественной базы для поддержки поставленных им целей.

По урегулировании срочнейших внутривнутриполитических вопросов Имреди считал необходимым налаживать свои личные отношения к правителям осевых держав. За время его римского путешествия итальянские фашисты — руководители критиковали его внутривнутриполитическую линию и министр — президент осознал, что ему нужно возможно скорее установить такие сношения, которые могут представить его внутреннюю политику в выгодном свете, и в этом его еще больше убедило его посещение Германии в августе 1938 года.

Его речь, произнесенная в сентябре 1938 года в городе Капошваре, уже извещала о том, что он готов порвать с линией консервативной контрреволюционной политики и намерен сделать шаги в целях построения тотального фашизма. Еще больше укрепились новые тенденции его политики вследствие мюнхенского пакта и первого венского решения. Его план состоял в том, что он задумал обеспечить правительство посредством исключения парламента диктаторские полномочия для исполнения «политики реформ» фашистского направления. Но его планы наталкивались на решительное сопротивление со стороны консервативной фракции и фракции центра правительственной партии, даже некоторые из последователей Гембеша присоединились внутри Партии Национального Единства к оппозиции, вышедшей из правительственной партии 22 ноября 1938 года, и заставившей Имреди отказаться. Суть внутривнутриполитического кризиса заключается в обострении властной борьбы между финансовым капиталом и земельной аристократией равно как и между господскими средними слоями, в довершение всего и в разногласии, возникающем внутри господских средних слоев касательно вопроса о разных путях фашизации. Хорти не принял отказ правительства, потому что в то время ни внешнеполитические, ни внутривнутриполитические условия не допустили смену министра-президента. Но позиция Имреди в значительной мере пошатнулась. Чтобы снова упрочить свое положение, он с одной стороны сделал попытку создания фашистской массовой партии при помощи поднятия флага Движения Венгерской Жизни, с другой стороны в интересах расширения ее общественной базы он внес второй закон против евреев и аграрно-политический законопроект. Его акция вызвала острейшее сопротивление со стороны политических представителей финансового капитала и латифундии, потребовавших в направленном регенту меморандуме безвозвратного устранения Имреди. Министр-президент пришел в столкновение и с регентом Хорти, который не одобрил стремлений в интересах установления тотального фашизма, с другой стороны диктаторские аллюры Имреди воз-

¹⁸³ Uo. febr. 15.

будили в нем и личную ревность. Подходящий повод к развязыванию правительственного кризиса был дан тем, что его политическим противникам удалось представить документы, свидетельствующие об еврейском происхождении семьи министра-президента, и 14 февраля 1939 года Имреди был вынужден отказаться.

P. SIPOS

LA CRISE ET LA CHUTE DU CABINET IMRÉDY

Résumé

Dans la première période de son fonctionnement le gouvernement Imrédy prit des mesures, afin de réprimer l'activité des croix fléchées. La politique «de persécution» permit aux croix fléchées d'accentuer leur démagogie oppositionnelle, ce qui renforça leur influence sur les couches plus arriérées des classes travailleuses. Cependant la méthode de la main forte n'était pas sans enregistrer un certain succès étant donné qu'elle finit par consolider l'autorité du gouvernement et justifier les espérances en attendues. Le congrès eucharistique mondial organisé à Budapest en mai 1938 fut une bonne occasion pour Imrédy, afin de resserrer ses relations avec le clergé et de faire des essais en vue de se gagner la confiance des larges masses catholiques. Le gouvernement se mit à prendre plus d'une mesure pour calmer les couches moyennes et préparer «la levée de la garde». Dans les deux premiers mois de son fonctionnement le cabinet sut en effet répondre aux espérances lui attachées. Au début Imrédy se garda d'essayer de réaliser dans la pratique ses conceptions clérico-fascistes contenues dans son discours-programme. Il se contenta de consolider la situation sur le plan de la politique intérieure et de forger une base sociale pour appuyer ses objectifs.

Après avoir porté solution aux problèmes cruciaux de la politique intérieure Imrédy considéra nécessaire de développer ses relations personnelles avec les chefs des puissances de l'Axe. Au cours de son voyage fait à Rome, sa ligne de politique intérieure ayant été critiquée par les dirigeants fascistes italiens, le premier hongrois se rendit compte de ce qu'il se devait d'établir des contacts qui seraient susceptibles de présenter sous un jour favorable sa politique intérieure, but dont la réalisation s'avéra être encore plus urgente après la visite qu'il rendit en Allemagne en mai 1938.

Dans son discours prononcé à Kaposvár en septembre 1938 il ne manqua pas d'indiquer qu'il entendait rompre avec la ligne politique conservatrice, contrerévolutionnaire et faire des pas en faveur de l'instauration d'un régime fasciste totalitaire. Les nouvelles tendances de sa politique s'accrochèrent de mieux en mieux à la suite des accords de Munich et du premier arbitraire de Vienne. Il se proposa en effet d'assurer — par l'élimination du parlement — les pleins pouvoirs dictatoriaux au gouvernement pour réaliser une «politique de réforme» de teinture fasciste. Cependant ses projets se heurtèrent à l'opposition résolue des fractions conservatrices et centristes du parti gouvernemental, voire certains adeptes de Gömbös s'alignèrent sur la position de l'opposition formée au sein du Parti de l'Unité Nationale, opposition qui le 22 novembre 1938 quitta le parti gouvernemental et obligea Imrédy de démissionner de ses fonctions.

L'essence de la crise de politique intérieure de 1938 consistait dans l'aiguïssement des luttes menées pour le pouvoir par le capital financier, la classe des grands propriétaires et les couches moyennes de la gentry, à quoi vint s'ajouter un antagonisme qui s'accrocha au sein de la gentry quant au choix du chemin à suivre par le processus de fascisation. Horthy se refusa à admettre le démissionnement du gouvernement, la situation de politique intérieure et étrangère n'étant pas dans cette période de nature à permettre le changement de la personne du président du conseil. Cependant la position d'Imrédy se trouva fortement affaiblie. Afin de la reconstruire il fit d'une part des essais pour créer, par l'organisation du Mouvement de la Vie Hongroise, un parti massif fasciste et, pour en développer la base sociale, il soumit au parlement le projet de loi frappant les juifs et celui relatif à la réforme agraire. Son action provoqua une vive résistance de la part des larges milieux du capital financier et des grands propriétaires; dans un memorandum soumis au régent ceux-ci réclamèrent le démissionnement d'Imrédy. Le premier hongrois finit par se trouver opposé à Horthy lui-même qui ne fut point d'accord avec les objectifs d'Imrédy visant à l'instauration du régime fasciste totalitaire et d'autre part les manières dictatoriales de ce dernier ne firent qu'exciter sa jalousie personnelle. Le prétexte ayant provoqué directement la crise gouvernementale fut trouvé dans les documents qui, produits par ses ennemis, attestèrent la descendance juive de la famille du premier ministre. Le 14 février 1939 Imrédy se vit obligé de se démettre de ses fonctions.